

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»
Гуманітарний факультет
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота
на тему
«Листи Матильди Шотландської»

Виконала студентка 4 курсу, групи ПС19/Б
Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальності 032 Історія та археологія
Освітньої програми «Історія»
Освітній ступінь Бакалавр
Кушнір Ю. І.

Керівниця
старша викладачка Кафедри історії
Гонтарь Н. В.

Рецензент

Вчене звання та посада

Прізвище та ініціали

Львів – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I: ПОСТАТЬ МАТИЛЬДИ ШОТЛАНДСЬКОЇ.....	10
I.1. Загальні відомості про Матильду Шотландську.....	10
I.2. Матильда Шотландська в "Gesta Regum Anglorum" Вільгельма Мальмесберійського та "Historia Ecclesiastica" Ордеріка Віталія.....	19
I.2.1. Походження Матильди та шлюб з Генріхом I.....	21
I.2.2. Правління «праведної королеви».....	27
РОЗДІЛ II: РОЗДІЛ: ПЕРЕКЛАД ТА АНАЛІЗ ЛИСТІВ ДО АНСЕЛЬМА КЕНТЕРБЕРІЙСЬКОГО І ПАСХАЛІЯ II.....	32
II.1. Ансельм Кентерберійський та Пасхалій II: тексти та контексти.....	32
II.1.1. 242.....	37
II.1.2. 317.....	40
II.1.3. 320.....	42
II.1.4. 384.....	43
II.1.5. 395.....	45
II.1.6. 400.....	45
II.1.7. 323.....	46
II.2. Аналіз листів.....	48
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ЛІТЕРАТУРИ та ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ.....	59
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

В Середньовіччі у Західній Європі домінують джерела, створені чоловіками, а кореспонденція жіночого авторства була рідкісним явищем: зокрема й це робить листи середньовічних жінок досить цінним джерелом для реконструювання їхнього життєвого досвіду, їхніх постатей, тощо. Причиною такого стану справ були соціокультурні та історичні фактори – від відсутності навички читання та писання до недоцільності зберігати та передавати нащадкам жіночий досвід і спогади, оскільки така спадщина виглядала менш цінною для середньовічного суспільства через різноманітні тогочасні гендерні норми. Проте деякі жінки, як правило з вищих прошарків суспільства, які мали доступ до дорогих на той час засобів (зазвичай пергамент і папір було важко дістати), освіти (вміння читати і знання зокрема латинської мови було непересічним здобутком) та ресурсів для організації засобу доставки послань до місця призначення, могли вести листування як правило з адресатами із того ж вищого класу, принаймні саме такі джерела збереглися та дійшли до нас. Цінності цим листам додає й те, що вони були написані у час формування основних інститутів патріархальної влади, тобто більшість текстів були створені чоловіками і на користь чоловічих інтересів.

Зважаючи на те, що укладання листів було елітарним заняттям, у них піднімалися актуальні суспільні чи політичні теми. Зазвичай і адресант, і адресат мали стосунок до заможної інституції, як-от, монастиря чи королівського двору. У нашому дослідженні, зокрема, в листуванні королеви Матильди Шотландської із архієпископом Ансельмом Кентерберійським та Папою Пасхалієм II головна тематика стосувалася боротьби за інвеституру¹, а цей конфлікт світських і духовних лідерів мав значний вплив на тогочасну Англію.

---

¹ Інвеститура (*лат. investire – одягати*) – церемонія, під час якої комусь надається офіційний ранг, повноваження, влада тощо. У своєму первісному значенні інвеститура була одяганням нового посадовця в одяг, що символізував владу. У Середньовіччі точилися численні дебати за право королів та імператорів призначати єпископів і абатів, у

мал. 1

Актуальність даної роботи обумовлена тим, що дослідження латиномовного епістолярію правителів Західного Середньовіччя, як досить нечисельного першоджерела, наразі є не надто поширеними, особливо в українській історіографії, адже ґрунтовних вітчизняних досліджень, в яких здійснюються спроби аналізу епістолярної взаємодії в час англійського Середньовіччя, практично немає.

Додаткової актуальності даному дослідженню саме в українському науковому та культурному полі додає також ймовірна спорідненість королеви Матильди Шотландської із Володимиром Великим чи Ярославом Мудрим відповідно до Київської теорії походження її бабусі Агати² (див. мал. 1).

Хоча регіони Великобританії, в яких відображено королівську владу епохи Середньовіччя, є добре представлені історичними працями, проте джерела, що стосуються англо-саксонських

ширшому розумінні це була боротьба за верховенство влади в імперії. Хоча основний конфлікт почався в 1075 році між Папою Григорієм VII і імператором Генріхом IV, коротка, але значна боротьба за інвеституру також відбулася між Генріхом I Королем Англії та Папою Пасхалієм II у 1103-1107 роках.

² Агата (лат. *Agatha*; до 1030 р. – після 1070 р.) – королева-консорт Англії, дружина Едуарда Вигнанця. Існує кілька теорій її походження. Однією з них є т. зв. «Київська теорія», що має дві версії. Канадський історик Рене Жетте,

правительок, є більш рідкісними. Жінки, як правило, знаходяться на периферії досліджень королівської влади. Це пов'язано з гендерними особливостями епохи, адже першочергово висвітлювалась саме чоловіча ідентичність, жінки ж передовсім згадуються поряд з чоловіком, батьком, братом, сином чи іншим родичом чоловічої статі. До того ж, авторство представлених у даному дослідженні листів належить саме жінці, тому воно частково торкається гендерної проблематики тих часів, що є досить актуальною й досі.

Новизна даної роботи полягає у дослідженні маловивчених латиномовних джерел епістолярного жанру в українських середньовічних студіях.

Об'єктом нашої кваліфікаційної роботи є латиномовні листи Матильди Шотландської до Ансельма Кентерберійського та Пасхалія II, їх переклад та аналіз.

Предметом є постать королеви Англії Матильди Шотландської на основі аналізу її власних текстів, а також на основі двох латиномовних джерел, у яких є про неї згадки – “*Gesta Regum Anglorum*” Вільгельма Мальмесберійського та “*Historia Ecclesiastica*” Ордеріка Віталія, із супутнім їх перекладом з латини.

Хронологічні межі роботи охоплюють період бл. 1080 – 1118 рр., тобто років життя досліджуваної нами англійської королеви.

Географічні межі: території середньовічної Шотландії, де народилася та росла Матильда Шотландська, та території Англії, де вона була королевою.

Метою даного дослідження є переклад та аналіз листів Матильди Шотландської із супутньою спробою аналізу постаті цієї англійської королеви

зокрема опираючись на тексти Вільгельма, стверджує, що сестра Агати була королевою Угорщини. Едуард Вигнанець перебував при дворі Андрія I Угорського протягом багатьох років і супроводжував його в поїзді з Києва до Угорщини у 1046 р. Дружиною і королевою Андрія була Анастасія, дочка Ярослава Мудрого від Інгігерди Шведської. За припущенням Жетте, Агата, ймовірно, була видана заміж за Едуарда. Відповідно до іншої версії «Київської теорії» Агата була дочкою Володимира I Святославовича (Володимира Великого) та сестрою Ярослава Володимировича (Ярослава Мудрого). Зокрема, за твердженням дослідниці Софії Київської історикині Надії Нікітенко на північній стороні центральної нави Софійського Собору на «жіночій» частині портрета родини Володимира Святославовича третьою після дружини Володимира княгині Анни зображена саме Агата (*див. мал. 1*). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30250336.html>.

передовсім крізь призму її власних листів, що можуть стати джерелом для розуміння світу, різноманітних аспектів життя та особи королеви, зокрема стосунків з Ансельмом Кентерберійським і Пасхалієм II. До реконструювання постаті Матильди Шотландської ми також залучили два латиномовні джерела XII ст., що містять інформацію про королеву, а саме *“Gesta Regum Anglorum”* Вільгельма Мальмесберійського та *“Historia Ecclesiastica”* Ордеріка Віталія, також здійснюючи переклад з латини.

Досягнення цієї комплексної мети передбачає виконання наступних дослідницьких завдань:

- Представити ключові моменти біографії Матильди, а саме у ролі шотландської принцеси, дружини Генріха I, королеви Англії, матері майбутніх монархів та друга Ансельма.
- Здійснити переклад та аналіз джерельних фрагментів про королеву в *“Gesta Regum Anglorum”* Вільгельма Мальмесберійського та *“Historia Ecclesiastica”* Ордеріка Віталія.
- Визначити, які саме акценти англійські хроністи XII ст. робили в описі королеви, виділивши ключові відмінні та спільні риси у текстах обох авторів.
- Коротко описати життя та діяльність адресатів Матильди, аби визначити як зокрема боротьба за інвеституру вплинула на їхні взаємовідносини.
- Здійснити переклад листів та їх ґрунтовний аналіз, зосереджуючись на цілях їх написання, особливостях письма авторки, ролі, яку відігравала Матильда у дискусії світських і духовних лідерів, а також аналізуючи, який образ королеви висновується із її текстів.
- З’ясувати, якими могли бути середньовічні дружні стосунки між чоловіком і жінкою завдяки епістолярній взаємодії.

Методи, використані в дослідженні:

- Описовий метод, який полягає у докладному описі текстів та контекстів, важливий для створення вичерпної картини досліджуваного об'єкта та предмета.
- Метод мікроаналізу використано для детального розгляду деталей джерел і для кращого розуміння обраних фрагментів текстів.
- Метод критичного аналізу, що базується на розгляді та аналізі структури, змісту, мови та контексту листів, а також дослідження можливих підтекстів у джерелах.
- Біографічний метод використано, оскільки у центрі дослідження – життєпис конкретної особи, якій належать листи, тому важливо взяти до уваги особисті характеристики авторки, які відображаються в переписці.

Структура роботи є такою: *план, вступ, два розділи із підпунктами, висновки, список використаних джерел, літератури та інтернет-ресурсів, і додатки.* У *вступі* описуємо, в чому полягає цінність жіночої епістолярної спадщини Середньовіччя, та розкриваємо основні положення обраної теми, обґрунтовуючи її актуальність та новизну. *Перший розділ* присвячений загальним відомостям про життєві етапи Матильди Шотландської та ключових осіб в її житті. Варто наголосити, що тут ми представляємо переклад та аналіз текстів її найбільш ранніх біографів, що, ймовірно, є одними із найточніших, позаяк найближчих хронологічно. У *другому розділі* перед безпосереднім перекладом листів з латини ми описуємо конфлікт за інвеституру між королем Генріхом I та архієпископом Ансельмом Кентерберійським, який став головною темою листів королеви. На завершення цієї частини роботи ми здійснюємо детальний аналіз кожного листа – від обставин написання до емоційної складової. У *додатках* долучаємо оригінальні тексти листів Матильди Шотландської.

Щодо *джерельної бази*: у цьому дослідженні ми послуговувалися збірками листів “*Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi Opera Omnia*”, зокрема четвертим та п’ятим томами, опублікованими у 1949 р. та 1951р. відповідно, за редакцією німецького монаха-бенедиктинця Франциска Салезія Шмітта³, де містяться латиномовні листи Матильди до Ансельма. Крім цього, для перекладу та аналізу фрагментів біографії Матильди Шотландської ми обрали видання (зокрема III том 1845 р. та IV том 1852 р.) за редакцією Огюста Ле Прево⁴ “*Orderici Vitalis Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem*” Ордеріка Віталіка та “*Willelmi Malmesbiriensis monachi De gestis regum Anglorum libri quinque*” 1889 року за редакцією англійського історика Вільяма Стабса⁵.

В українській *історіографії* тема історії середньовічних англійських королев є малодослідженою, тому достойної вітчизняної літератури практично немає. Проте є велика кількість зарубіжних авторів, передовсім британських, які всебічно вивчають біографії правительок в англосаксонському політичному дискурсі першої половини XII століття.

Новаторською працею з цієї теми можна вважати історичну працю 1840 року «*Життя королев Англії*» у дванадцяти томах авторства Агнес Стрікленд у співавторстві зі своєю сестрою Елізабет, проте її праці були досить романтизовані. З сучасних праць відомою є «*Queens of the conquest*» дослідниці Елісон Вейр 2017 року видання, в якій описано життя п’яти королев Англії впродовж століття після норманського завоювання. Особливо корисною літературою у цьому дослідженні була наукова робота «*Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship*» Лоїс Л. Ханікут 2003 року, де авторка детально

---

³ Франциск Салезій Шмітт (нім. *Franciscus Salesius Schmitt*, ім’я при хрещенні Йоганн Теодор, 20 грудня 1894 р. у Нойзатлі поблизу Ельбогена в Богемії – 2 травня 1972 р. у Гайльбронні) – німецький бенедиктинець.

⁴ Огюст Ле Прево (франц. *Auguste Le Prévost*, 3 червня 1787 р., Берне, Ер – 14 липня 1859 р., Ла Вопальєр) – французький геолог, філолог, археолог та історик.

⁵ Вільям Стабс (англ. *William Stubbs*, 21 червня 1825 р. – 22 квітня 1901 р.) – англійський історик і англіканський єпископ. Він був професором історії в Оксфордському університеті між 1866 і 1884 роками. Він також був єпископом Честера з 1884 по 1889 рік і єпископом Оксфорда з 1889 по 1901 рік.

подала біографію королеви. Також ми послуговувалися працею “*St. Anselm and the Handmaidens of God: A Study of Anselm’s Correspondence with Women*” 2005 року дослідниці середньовічної історії Саллі Вон, де детально розглянуто листування Ансельма з жінками та інші матеріали, які допомогли здійснити дослідження цієї теми.

Незамінними засобами при перекладі стали перекладні та тлумачні словники, зокрема словник середньовічної латини Дю Канжа ⁶, а також словники синонімів. Важливим допоміжним ресурсом традиційно у нашій роботі із середньовічними латиномовними джерелами став офіційний сайт Британської бібліотеки⁷ тощо.

---

⁶ *Glossarium mediae et infimae latinitatis* / Du Cange, et al. Niort: L. Favre, 1183-1887. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/>

⁷ *The British Library*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bl.uk/>

РОЗДІЛ I: ПОСТАТЬ МАТИЛЬДИ ШОТЛАНДСЬКОЇ

Матильда Шотландська, дружина Генріха I⁸ і королева Англії, була справжнім еталоном середньовічної королеви: приклад побожності, турботи про бідних і заступництва за простолюду; вона консультувала короля щодо законів, відвідувала його зустрічі та працювала над реформою церкви, а також підтримувала баланс у відносинах свого чоловіка та архієпископа Ансельма Кентерберійського; від її імені було підписано десятки грамот, її печатка є найдавнішою печаткою королеви в Англії; вона самостійно правила Англією за відсутності короля, була єдиною принцесою Шотландії, яка коли-небудь розділяла трон короля Англії.

I.1. Загальні відомості про Матильду Шотландську

У 1080 році в короля Малькольма III Шотландського (Кенмора)⁹ та його другої дружини Маргарити Вессекської, більш відомої як Свята Маргарита Шотландська¹⁰, народилася дочка, якій при хрещенні надали ім'я Едита. Її мати

---

⁸ Генріх I Боклерк (*лат. Henricus I Belloclericus; англ. Henry I, Henry Beauclerc 1068 – 1135 pp.*) – син Вільгельма I Завойовника, король Англії з 1100 року до своєї смерті в 1135 році, який зміг відновити єдність англо-норманської монархії. Генріх I відомий своєю реформою правової та адміністративної систем, також створив Хартію вольностей, яка надала певні права народу.

⁹ Малькольм III Шотландський (*англ. Malcolm III Canmore 26 березня 1031 р. – 13 листопада 1093 р.*) – король Шотландії з 1058 по 1093 р., засновник династії, яка консолідувала королівську владу в Шотландському королівстві. Неодноразові вторгнення Малькольма на північ Англії були відбиті Вільгельмом I, і в 1072 році Вільгельм змусив Малькольма підписати Абернетський договір, який став основою для подальших претензій англійського престолу на домінування над шотландським тронном.

¹⁰ Маргарита Вессекська (*англ. Saint Margaret of Scotland, Margaret of Wessex, бл. 1045 р. – 16 листопада 1093 р.*) – дружина шотландського короля Малькольма III, була матір'ю трьох королів Шотландії, 1250 року зарахована до лику святих Папою Інокентієм IV.

була онукою саксонського короля Едмунда Залізнобокого¹¹, плодом шлюбу його сина Едуарда Етелінга¹² та Агати.

Матильда Фландрська¹³ та її син Роберт II Куртгез¹⁴ стали хрещеними батьками Едити¹⁵.

Молода шотландська принцеса отримала перші уроки «чеснот й благочестя» від своєї матері та від капелана Тюрго¹⁶, який був наставником королівських нащадків Шотландії.

У 1093 році її батько був убитий під час облоги замку Алнік¹⁷. У тому ж бою було смертельно поранено і його старшого сина Едгара¹⁸. Це стало важкою новиною для овдової королеви, що лежала на смертному одрі. Помираюча королева Маргарита доручила Тюрго духовну опіку над своїми дітьми¹⁹.

У Шотландії старший син монарха не обов'язково вступав на престол, позаяк там дотримувалися звичаю таністрі²⁰, згідно з яким наступника обирали дворяни або старійшини роду. Таким чином було обрано Дональда III, брата Малькольма Кенмора, сина короля Дункана I²¹. Дональд III Бейн наказав усім

---

¹¹ Едмунд Залізнобокий (англ. *Edmund Ironside*; бл. 990 р. – 30 листопада 1016 р.) – король Англії з 23 квітня до 30 листопада 1016. Його псевдонім «Залізнобокий» було дано йому «через його хоробрість» у опорі данському вторгненню під проводом Кнута Великого.

¹² Едуард Етелінг, вигнанець (англ. *Edward Ætheling, Edward the Exile*; 1016 р. – 1057 р.) – син Едмунда Залізнобокого та Едити, що більшу частину свого життя провів у вигнанні в Угорському королівстві після батькової поразки, отриманої від Канута Великого.

¹³ Матильда Фландрська (франц. *Mathilde*; 1031 р. – 2 листопада 1083 р.) – королева Англії та герцогиня Нормандії у шлюбі з Вільгельмом Завойовником. Хрещена мати Матильди Шотландської, королеви Англії після шлюбу з Генріхом I.

¹⁴ Роберт II Куртгез (фр. *Robert Courteheuse*; бл. 1051 р. – 3 лютого 1134 р.) – старший син Вільгельма II Завойовника, що змінив свого батька на посаді герцога Нормандії в 1087 р. і правив до 1106 р. Роберт також був невдалим претендентом на престол Королівства Англія. Епітет “*Curthose*” походить від нормансько-французького слова *courtheuse* «короткі панчохи» і, очевидно, походить від прізвиська, яке дав Роберту його батько.

¹⁵ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda. In England in Europe: English Royal Women and Literary Patronage, c.1000 – c.1150.* University of Toronto Press, 2017. p. 303.

¹⁶ Тюрго (англ. *Thorgaut, Turgot*; бл. 1050 р. – 1115 р.) – архidiaкон і пріор Дарема та єпископ Сент-Ендрюса.

¹⁷ Замок Алнік (англ. *Alnwick*) – розташований на півночі Англії в графстві Нортумберленд неподалік від південних кордонів Шотландії, поблизу нього загинув король Малькольм III у засідці Роберта де Моубрея, графа Нортумбрії.

¹⁸ Едгар Етелінг (лат. *Edgarus*; англ. *Edgar Ætheling*; бл. 1051 р. – бл. 1126 р.) – некоронований монарх Англії. Останній представник чоловічої статі королівського дому Кердіків Вессекських. Він був обраний королем Англії Вітенагемотом (збори державної еліти) у 1066 році, але так і не був коронований.

¹⁹ Strickland, A. *Lives of the Queens of England from the Norman Conquest.* New York: Harper & brothers, 1867. p. 25.

²⁰ Таністрі (англ. *Tanistry*) – традиція визначення наступника вождя, що існувала у кельтських племен Шотландії та Ірландії, згідно з якою вождь племені або король повинен обиратися главами всіх сімей, що входять до нього, а одночасно з ним повинен обиратися і таніст його безпосередній спадкоємець.

²¹ Дункан I Добрий (англ. *Duncan*; бл. 1001 р. – 14 серпня 1040 р.) – король Альби (Шотландії) з 1034 р. до 1040 р.

англійцям будь-якого звання залишити королівство. Едгар Етелінг, брат Маргарити Шотландської, перевіз дітей своєї сестри, п'ятеро молодих принців і двох принцес, до Англії, а також утримував їх. Едиту та Марію дядько перевіз у жіночий монастир Ромсі, абатисою²² якого була його сестра і їхня тітка Христина²³. Едита разом із сестрою довгий час знаходилися під опікою черниць, котрі навчали їх не лише читанню, але й мистецтву дотримання хороших манер. Ймовірно там Едита опанувала латину, а також французьку²⁴. Написані нею листи, що дійшли до нас, виявляють хороше знання Святого Письма, Отців Церкви, а також грецьких і римських філософів. В епоху, коли навіть королі бували неписьменними, для жінки такі навички могли стати надзвичайним здобутком, які значною мірою посприяли й Едиті у подальшому.

Коли Едита підросла, приблизно 1093 року її перевезли до абатства Вілтон²⁵: там вона все ще знаходилася під опікою абатиси Христини. Перебуваючи в цих англійських монастирях, шотландська принцеса була змушена вдягати щільну чорну вуаль. Її тітка Христина дуже прагнула, аби її племінниця стала черницею, часто змушуючи її до такого шляху силоміць. Згодом Едита згадувала у своєму листуванні з архієпископом Кентерберійським²⁶, як боялася палиці своєї тітки. З наближенням статевої зрілості Христина змушувала племінницю одягати вуаль, «щоб захистити від пожадливісті норманів...». Та коли Едита подорослішала, вона почала

---

²² Абатиса (*лат. abbatissa*) – в західному християнстві титул настоятельки жіночого монастиря. Є відповідником ігумені в східній традиції.

²³ Христина Етелінг (*лат. Christiana; англ. Christina; бл. 1040-х рр. – ?*) – сестра Едгара Етелінга та Маргарити Шотландської, вступила до жіночого монастиря в абатстві Ромсі, де навчала своїх племінниць Едита і Мері.

²⁴ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens*. London: Jonathan Cape, 2017. p.134.

²⁵ Вілтон (*лат. Wiltonia; англ. Wilton*) – місто у графстві Вілтшир, що у південно-західній Англії, історія якого сягає англосаксонської епохи бл. VIII ст.

²⁶ Ансельм Кентерберійський (*лат. Anselmus Cantuariensis., англ. Anselm of Canterbury; 1033 р. – 1109 р.*) – католицький богослов, середньовічний філософ, архієпископ Кентерберійський. Він захищав інтереси церкви в Англії під час «боротьби за інвеституру». За його опір англійським королем Вільгельму II і Генріху I він був двічі у вигнанні: один раз з 1097 по 1100 рік, а потім з 1105 по 1107 рік. Ансельм складав діалоги та трактати з раціональним і філософським підходом, через що іноді його вважали засновником схоластики.

розуміти, що прикидатися черницею – доречне рішення, особливо для відмови від неблагородних союзів, які неодноразово пропонував їй батько.²⁷

Протягом семи років, проведених в монастирі Вілтон, Едита отримувала дві пропозиції вийти заміж. Перша була від Алана, герцога Бретонського²⁸, зрілого залицяльника, який запропонував свого швагра Вільгельма Рудого²⁹ і отримав її згоду; але смерть завадила йому заручитись. Існує інша версія: коли король Рудий приїхав до монастиря аби побачити Едиту, то Христина змусила її покритись вуаллю, як і інші черниці, щоб захистити її від хтивості короля, тому він покинув абатство. Другим кандидатом був молодий вродливий Вільгельм Воррен³⁰, граф Суррей, улюблений племінник Вільгельма II Рудого та барон Англії та Нормандії, проте Матильда воліла залишитися у монастирі.³¹

У 1097 році за підтримки Вільгельма II Рудого Едгар I³², найстарший брат Едити, скинув Дональда III і сам зайняв престол Шотландії. Оскільки Едита була сестрою короля, то її королівський статус було відновлено.

1100 року король Англії Вільгельм II Рудого був випадково застрелений на полюванні і його тридцятидворічний брат Генріх I був одразу коронований. В інтересах об'єднання норманів і саксів, зміцнення своєї влади на троні та зміцнення союзу з Шотландією, Генріх націлився на «благородну діву» Едиту

---

²⁷ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 130.

²⁸ Бретонці (*лат. Britanni; фр. Bretons*) – народ кельтського походження, що заселяє історичну область північно-західної Франції Бретань.

²⁹ Вільгельм II Рудий ("*Rufus*" з латини «рудий/червоний»; *англ. William II; бл. 1056 р. – 2 серпня 1100 р.*) – король Англії з 1087 року, третій син Вільгельма I Завойовника та Матильди Фландрської. Він увійшов в англійську історію як войовничий і безжальний монарх, що мало піклувався про підданих і з зневагою ставився до англосаксів та їхньої культури.

³⁰ Вільгельм де Варенн (*англ. William de Warenne; ? – 1138 р.*) – англо-норманський аристократ з роду де Варенн, 2-й граф Суррей (з 1088 р.), соратник англійського короля Генріха I. У 1101 році в Англії виникла баронська революція проти короля Генріха I. Вільгельм приєднався до повстанців і став одним з їхніх лідерів. Він брав участь у нападі на Англію норманського герцога Роберта Куртгеза і після поразки повстання, був змушений покинути країну, втративши свої англійські володіння та титули, проте згодом Генріх I пробачив його і повернув йому титул графа Суррея.

³¹ Strickland, A. *Lives of the Queens of England from the Norman Conquest...* p. 27.

³² Едгар I Звитязний (*англ. Edgarus Scottorum basileus; англ. Edgar king of Scotland; 1074 р. – 1107 р.*) – король Шотландії з 1097 по 1107 рік. Він був четвертим сином Малкольма III і Маргарити Вессекської, але першим, кого вважали претендентом на трон після смерті батька.

Шотландську, що з боку батька і матері походила від стародавніх королів Шотландії та давнього королівського дому Англії³³.

Норманська хроніка повідомляє, що вона була надзвичайно вродливою панянкою. Літописці відзначали її красу, незворушність та цнотливість, її чудові манери та «плавну, медову мову». Вона знала, що вийти заміж за Генріха I є священним обов'язком, оскільки через неї мала б відновитись давня кров Вессексу в королівській лінії. Їхні діти мали б стати живим втіленням союзу між саксонською та норманською монархіями. Щоправда Едита погодилася вийти заміж за Генріха за тієї умови, що він видасть нову хартію³⁴ своїм англійським підданим (і зробив він це того ж року).³⁵

Дослідниця Агнес Стрікленд стверджувала, що Генріх I повністю забезпечив собі популярність серед англійців, оголосивши про своє рішення одружитися з принцесою крові Альфреда, що отримала виховання та освіту в англійців. Відтак він просив дозволу в її брата Едгара, короля Шотландії. Однак на шляху до шлюбу раптом з'явилася перешкода: тітка Христина заговорила про те, що Едиті одружуватися не можна, а вигнати її з монастиря було б святотатством. Тож, Генріх не наважувався обурити суспільство, і намагався вирішити цю проблему.³⁶

В контексті цієї дилеми він написав рішучого листа Ансельму, архієпископу Кентерберійському, благаючи його повернутися і надати йому свою пораду та допомогу. Перед цим Ансельм був несправедливо позбавлений статків Вільгельмом II Рудим, згодом перебуваючи у вигнанні в Ліоні. Едита постала перед синодом на допиті в присутності всієї ієрархії Англії щодо

---

³³ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 136.

³⁴ Хартія вільностей (англ. *Charter of Liberties*), або Коронаційна – прокламація, складена Генріхом Боклерком і оприлюднена при його вступі на престол в 1100 р., де він засудив методи управління свого попередника та пообіцяв керуватись винятково принципами справедливості й турботи про підданих.

³⁵ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 138.

³⁶ Strickland, A. *Lives of the Queens of England from the Norman Conquest...* p. 28.

справжності її посвяти релігійному життю. Едмер Кентерберійський³⁷, історик і секретар архієпископа Ансельма зафіксував слова, сказані принцесою: «Я не заперечую, що я носила покриття при дворі мого батька, бо, коли я була дитиною, моя тітка Христина одягала мені на голову шмат чорної тканини; але коли мій батько побачив мене з ним, він вирвав його у великій люті та прокляв того, хто одягнув це на мене. Згодом я робила вигляд, що ношу його, щоб уникнути невдалих шлюбів». Рада в Ламбеті визнала це пояснення цілком задовільним і оголосила наступне: «Едита, дочка Малькольма, короля Шотландії, довела, що вона не прийняла релігійне життя ні за власним вибором, ні за обітницею своїх батьків, і тому вона була вільна вийти заміж».³⁸

Шлюб та коронація Едити відбулися в неділю, 11 листопада 1100 року у Вестмінстерському абатстві, де Ансельм дав їм своє благословення. Після переїзду в Англію та коронації Едиту почали називати Матильдою. Генріх подарував своїй дружині землі на півночі та великі володіння в Лондоні, права на збори та податки з Ексетера, Вінчестера, Рокінгема та з більшої частини графства Ратленд, а також кількох абатств, включно з Мальмсбері, Баркінг і Уолтем.³⁹

Згодом були зафіксовані випадки наслідування прикладу короля в одруженні з саксонськими жінками. «Шляхом змішаних шлюбів і всіма засобами, які були в його владі, він зв'язав два народи в міцний союз». За кілька років «англійці та нормани жили мирно разом у районах, містечках і містах і вступали між собою в шлюби».⁴⁰

Матильда показувала чудовий приклад поведінки королеви. Наслідуючи взірець своєї матері, вона з радістю виконувала свої традиційні обов'язки –

---

³⁷ Едмер Кентерберійський (англ. *Eadmer*, лат. *Eadmerus Cantuariensis*; бл. 1063 р. – бл. 1128 р.) – англійський історик, богослов і церковний діяч. Він відомий як сучасний біограф свого архієпископа і сподвижника святого Ансельма.

³⁸ Strickland, A. *Lives of the Queens of England from the Norman Conquest...* p. 29.

³⁹ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 144.

⁴⁰ Ibid., p. 147.

допомагала бідним і хворим, а також була заступницею в'язнів. Як і її мати, Матильда підтримувала реформу церкви і була в авангарді церковних змін. Королева заснувала багато релігійних будинків і була дуже щедрою в своїх пожертвах для соборів. За її часів у Вестмінстері було збудовано чудову нову залу, місце де вона часто проживала. Відтоді цей палац став головною королівською резиденцією, а XII столітті – центром королівської адміністрації. Зала часто використовувався для державних церемоній і бенкетів. Загалом Матильда займалася багатьма будівельними проектами. Вона звернула свою увагу на важливість прокладення нових доріг і ремонт давніх шляхів, які занепали; вона побудувала перший відомий в Англії арковий міст; засновувала лікарні та церкви. За порадою архієпископа Ансельма Матильда в 1108 році заснувала пріорат⁴¹ Святої Трійці, який став домом для каноників августинців.⁴²

Часто Генріх залишав управління Англією в руках Матильди і вирушав до Нормандії. Матильда мала значну політичну владу, за відсутності свого чоловіка в Англії вона головувала на королівських радах.⁴³ Мандруючи по королівству, Матильда видавала хартії, розглядала позови та кримінальні справи, і завдяки цьому стала покровителькою багатьох королівських суддів, з якими у неї склалися добрі стосунки. Генріх, виростаючи, спостерігав, як його мати Матильда Фландрська виконувала обов'язки регента в Нормандії. Саме вона довела йому, що жінка може ефективно правити, і він бачив, як його батько покладався на неї. Генріх вбачав схожі якості і у своєї дружини.⁴⁴

Безперечно для Генріха було важливо, щоб його дружина-королева народила йому спадкоємця. Існують припущення, що у Матильди могли виникнути ускладнення або навіть загроза викидня на ранніх термінах

---

⁴¹ Пріорат (*лат. prioratus; англ. priory*) – в католицькій церкві чоловічий або жіночий монастир під керівництвом пріора чи пріореси відповідно, підпорядкований певному абатству.

⁴² Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 192.

⁴³ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda...* p. 306.

⁴⁴ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 180.

вагітності, оскільки влітку 1101 року король викликав Фаріція⁴⁵, італійського абата Абінгдона, бенедиктинця, який був відомим лікарем. 7 лютого 1102 року, коли Матильді був двадцять один рік, а Генріху тридцять чотири, народилася їхня перша дитина, дівчинка. Її охрестили Матильдою, або Мод⁴⁶ – на честь матері. Мод перебувала зі своєю матір'ю, аж допоки не вийшла заміж. Другою дитиною став хлопчик, якого Генріх назвав Вільгельмом на честь свого батька, Вільгельма Завойовника; він народився бл. жовтня 1103 року у Вінчестері.⁴⁷

На початку 1113 року дев'ятирічний син Матильди Вільгельм був заручений з Матильдою, дочкою Фулька V⁴⁸, графа Анжуйського, уклавши з ним мир. Того ж року королева виконувала функції королеви-регентки замість свого чоловіка, поки в липні король не повернувся до Англії. Можливо, він повернувся через те, що їй було погано, оскільки приблизно в цей час вона страждала від невизначеної тривалої хвороби.⁴⁹

У 1108 році у Віндзорському замку Генріх прийняв послів, які прибули просити руки його доньки, принцеси Матильди, від старшого за неї імператора Генріха V.⁵⁰ На одинадцятому році життя її відправили до нареченого з пишною свитою, і вона була коронована з великою пишністю в соборі у місті

---

⁴⁵ Фаріцій (*лат. Faritius; ? – 1117 р.*) – італійський бенедиктинський абат Абінгдона та лікар. Коли після того, як Кентерберійський престол залишався вакантним протягом п'яти років, Генріх провів раду у Віндзорі 26 квітня 1114 року, щоб визначити наступника Ансельма, він дуже хотів забезпечити обрання Фаріція, але єпископи Лінкольна та Солсбері стверджували, що було б непристойно, щоб лікар, який обслуговує жінок, був призначений архієпископом.

⁴⁶ Мод (*Maud* чи *Maude*) – зменшувальна форма імені Матильда.

⁴⁷ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 173.

⁴⁸ Фульк V Молодий (*1089/1092 р. – 13 листопада 1143 р.*) – граф Анжу і Тура в 1109-1129 рр., граф Мена в 1110-1129 рр., король Єрусалима з 1131 року. Чоловік королеви Мелісенди Єрусалимської.

⁴⁹ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 200.

⁵⁰ Генріх V (*11 серпня 1081 р., Гослар – 23 травня 1125 р., Утрехт*) – король Німеччини (з 1099 р. до 1125 р.) та імператор Священної Римської імперії (з 1111 р. до 1125 р.), як четвертий і останній правитель Салійської династії. Він був співправителем свого батька Генріха IV, проте згодом об'єднався з його супротивниками. У 1109 році польський князь Збігнев, вигнаний молодшим братом Болеславом Кривоустим, звернувся до Генріха з проханням про військову підтримку в боротьбі за верховну владу в Польщі. Генріх погодився. Незабаром йому довелося розпочати боротьбу з Папою Пасхалієм II через право інвеститури. У 1110 році Генріх з тридцятитисячним військом вступив до Італії, і Папа змушений був укласти з ним договір, за яким єпископи повинні були повернути всі імперські лени. Папа відмовився від коронування, але Генріх узяв його в полон разом з усіма кардиналами і змусив у нього визнання за короною права інвеститури, так само як і обіцянка ніколи не відлучати його від церкви; після чого він був коронований (13 квітня 1111 року).

Майнц. Наступного року Генріх скликав парламент, за згадками перший, що був зібраний після норманського завоювання, на засідання в Солсбері, і там призначив тринадцятирічного принца Вільгельма своїм наступником.⁵¹

Через складний стан справ у Нормандії в 1117 році Генріх був змушений знову приєднатися до своєї армії. Матильда більше ніколи не бачила ані чоловіка, ані сина, який залишився у Нормандії з дружиною. Вона померла 1 травня 1118 року, ревно оплакувана всіма прошарками суспільства. Матильду поховали у Вестмінстерському абатстві, праворуч від її королівського пращура Едуарда Сповідника⁵².

Надія на те, що шлюб Генріха I та Матильди призведе до англо-норманської династії, виявилася марною, коли їхній єдиний син Вільгельм потонув на кораблі. Не маючи жодного законного спадкоємця чоловічої статі, Генріх незабаром одружився з Аделізою Лувенською⁵³ і визнав спадкоємицею свою доньку Матильду, тоді вже вдову німецького імператора Генріха V.⁵⁴

---

⁵¹ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p. 164.

⁵² Святий Едуард Сповідник (англ. *Edward the Confessor*; бл. 1003 р. – 5 січня 1066 р.) – король Англії (1042-1066 рр.) та останній представник династії Вессексів. Його правління ознаменувалося ослабленням королівської влади в країні та всевладдям магнатів, а також дезінтеграцією англосаксонського суспільства та ослабленням обороноздатності держави. Ці чинники, пов'язані з орієнтацією короля на Нормандію, полегшили його двоюрідному племіннику, норманському герцогу Вільгельму Завойовнику, підпорядкування Англії невдовзі після смерті Едуарда 1066 року.

⁵³ Аделіза Лувенська (англ. *Adeliza of Leuven*; 1103 р. – 23 квітня 1151 р.) – друга дружина англійського короля Генріха I. Вибір Аделізи Лувенської пояснювався, перш за все, курсом Англії на зміцнення союзу зі Священною Римською імперією, яка розглядалася як стримуючий фактор проти короля Франції, який періодично втручається у справи англо-норманської монархії. Подружжя залишалося бездітним до самої смерті короля, що пішла в 1135 році. На відміну від багатьох інших дружин англійських монархів, Аделіза не мала значного впливу на політику держави і вкрай мало брала участь у суспільному житті.

⁵⁴ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda...* p. 303.

I.2. Матильда Шотландська
в "*Gesta Regum Anglorum*" Вільгельма Мальмесберійського
та "*Historia Ecclesiastica*" Ордеріка Віталія

Ордерік Віталій (лат. *Ordericus Vitalis*; бл. 1075 – 1142 pp.) був англо-французьким монахом у норманському монастирі Сен-Евруль, що своєю чергою належав бенедиктинському ордену⁵⁵. Саме там він укладав свою монументальну тринадцятитомну "*Historia Ecclesiastica*" протягом трьох десятиліть (бл. 1114-1141 pp.) – одну з найяскравіших і найважливіших середньовічних хронік, котру він назвав за звичаєм хроністів-ченців «Церковною історією». У цій праці передовсім викладено політичні події з кінця XI століття до 1141 року. Найважливіше місце займає опис норманських завойовницьких походів до Англії, Франції, Південної Італії, виклад конфлікту між синами Вільгельма Завойовника; церковні собори та папські розколи; розповідь про Перший хрестовий похід. Ордерік Віталій будує свою хроніку не лише на оповідях відвідувачів Сент-Еврульського монастиря, а й на великому документальному матеріалі монастирських хронік, літописів, церковних соборів, житій святих тощо. Автор прагне охопити минулі події вичерпно і подати їх синхронічно, проте він також включає факти з минулого інших місцевостей та країн, пов'язані з історією Нормандії⁵⁶.

Серед відомих істориків і літописців середньовічної Англії помітне місце займає **Вільгельм Мальмесберійський** (лат. *Guilelmus, Willelmus Malmesberiensis, Malmesbiriensis*; англ. *William of Malmesbury*; бл. 1095 – 1143 pp.). Він був одним із найвидатніших авторів Англії XII століття та одним із найосвіченіших істориків Європи цього періоду. Про його життя відомого небагато, декілька фактів про

---

⁵⁵ Powles, Tom Oliver. *Writing History for an Age of Reform: Orderic Vitalis and the Historia ecclesiastica*. University of York. Medieval Studies, 2019. p. 11.

⁵⁶ Roach, Daniel; Rozier, Charles C. *Interpreting Orderic Vitalis. Orderic Vitalis: Life, Works and Interpretations*. New edition, Boydell & Brewer, 2016. pp. 1–16.

нього можна дізнатися з його власних творів. Народився, ймовірно, або у Вілтширі, або в Дорсеті, або в Сомерсеті, що у південно-західній Англії, близько 1095-1096 рр., мав змішане англо-норманське походження⁵⁷. Як і багато вчених цього часу він був ченцем католицької церкви. Частина власної назви «Мальмесберійський» походить від міста на півдні Англії, адже Вільгельм в дитинстві вступив до бенедиктинського абатства Мальмсбері, де отримав освіту. Близько 1120-го року Вільгельм став настоятелем абатства, ця посада передбачала виконання обов'язків бібліотекаря. Тут він написав свої найвідоміші праці, зокрема, "*Gesta Regum Anglorum*", що, створена, ймовірно, за наказом королеви Матильди, детально описує історію Англії від часів, на яких зупинився Беда⁵⁸, себто від VIII і до XII століття⁵⁹. Ця праця – особливо важлива зокрема тому, що він знав королеву особисто, адже абатство Малмсбері було частиною земель, які Генріх подарував Матильді після їхнього одруження, тоді хроніст ймовірно й почав писати "*Gesta Regum Anglorum*" на її прохання⁶⁰.

Вільгельм укладав працю у кілька етапів протягом багатьох років. Австралійський професор історії Родні Томсон вважає, що роботу було розпочато до смерті Едити (Матильди) у 1118р., а потім відкладено, хоча й ненадовго. На думку Р. Томсона, копія, подарована Давиду I⁶¹ та імператриці Матильді, доньці Матильди Шотландської, ймовірно, коли вони обоє були в Англії в 1126 році, є ранньою версією праці⁶². Рукописи показують, що Вільгельм закінчив працювати над останньою версією "*Gesta Regum Anglorum*"

---

⁵⁷ Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque* / Ed. from manuscripts by William Stubbs. Vol. I. London: Eyre & Spottiswoode, 1887. pp. XI-XII.

⁵⁸ Беда Преподобний (лат. *Beda Venerabilis*; англ. *Saint Bede*; 673 p. – 735 p.) – англійський Святий, історик, бенедиктинець, богослов, автор латиномовної "*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*".

⁵⁹ Thomson, Rodney M.; Dolmans, Emily; Winkler, Emily A. *Discovering William of Malmesbury: The Man and His Works*. New edition, Boydell & Brewer, 2017. pp. 1–12.

⁶⁰ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship* Rochester NY: Boydell Press; 2003, p. 3.

⁶¹ Давид I Шотландський (англ. *David I of Scotland*; бл. 1084 p. – 24 травня 1153 p.) – брат Матильди Шотландської, принц Камбрії з 1113 по 1124 роки, а пізніше король Шотландії з 1124 по 1153 рік.

⁶² Thomson, Rodney M. *William of Malmesbury*. Woodbridge, Suffolk; Wolfeboro, N.H., USA, Boydell Press, 1987 p. 18.

після смерті Генріха I у 1135 році, і вона була присвячена Роберту, графу Глостера^{63, 64}

У листах, які супроводжують версію книги подаровану Давиду та імператриці, разом із прологом до першої книги, Вільгельм пише, що він зустрічався і розмовляв з королевою, яка була у Мальмсбері, і підкреслює її роль у створенні тексту. Він стверджує, що освічена королева намагалася шукати якомога більше інформації про свою родину⁶⁵, тому Вільгельм був натхненний, коли вона звернулася безпосередньо до нього із прагненням пізнати своїх предків. Дослідження професорки середньовічної літератури Йоркського університету Елізабет М. Тайлер показує, що, коли Матильда замовила у Тюрго написати «Житіє святої Маргарити», агіографію своєї матері, вона тим самим підкреслювала цінність цієї літератури, як способу увічнення пам'яті про західно-саксонської династії.⁶⁶

І Ордерік, і Вільгельм, мали змішане походження, обидва провели все своє життя у чернечому середовищі, переважно уникаючи високих посад і присвятивши себе читанню, письму, пошуку і копіюванню рукописів у своїх абатських бібліотеках, обсяг яких вони постійно поповнювали своїми працями. Вони обидва подорожували, хоча Вільгельм, мабуть, більше, ніж Ордерік, принаймні по Англії⁶⁷.

I.2.1. Походження Матильди та шлюб з Генріхом I

Матильда Шотландська вперше з'являється у хроніці Ордеріка Віталія "*Historia Ecclesiastica*" у VIII книзі. Автор повідомляє, що майбутня королева,

---

⁶³ Роберт Глостерський (англ. *Robert of Gloucester*; бл. 1090 р. – 31 жовтня 1147 р.) – позашлюбний син короля Англії Генріха I, зведений брат імператриці Матильди та її головний військовий прихильник під час громадянської війни 1135-1154 років.

⁶⁴ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda...* p. 327.

⁶⁵ Ibid., p. 324.

⁶⁶ Ibid., p. 304.

⁶⁷ Ward, John O. *Ordericus Vitalis as historian in the Europe of the early Twelfth-Century Renaissance* // Australian and New Zealand Association for Medieval and Early Modern Studies. Parergon. Vol. 31, Issue 1, Jan. 2014. pp. 1-26.

ставши сиротою, не мала ніякої підтримки та статків, які б свідчили про її королівське походження. Вона присвячувала своє життя Богу, адже посилено вивчала священне вчення та була постійно під опікою тітки у монастирі, який знаходився в абатстві Ромсі, де можна було отримати найкращу освіту на Британських островах⁶⁸:

Вона [і.е. королева Маргарита Шотландська] відіслала двох доньок, Едиту і Марію, своїй сестрі Христині, що була черницею абатства Ромсі, задля виховання та вивчення Святого Письма. Там вони досить довго виховувалися поміж монахинями, та опанували і мовну майстерність, і дотримання гарних манер, і, досягши шлюбного віку, побожні діви очікували втіхи у Бозі. Бо, як було сказано, втративши обох батьків і не маючи підтримки братів та інших друзів чи родичів, спільно вони глибоко відчували очевидну помічну для них ласку прихильного Бога.⁶⁹⁷⁰

Далі Ордерік Віталій пише, як уже згадувалося вище, що Матильда, протягом семи років перебування в монастирі Вілтон⁷¹, отримала дві пропозиції шлюбу від її залицяльників. Проте автор вказує, що Матильда була «з волі Божої збережена» (*divinitus reservata*), призначена для особливого шлюбу з Генріхом, ймовірно, маючи на увазі, що завдяки цьому настане об'єднання англійського і норманського народів. Ордерік також розповідає про їхніх дітей та долю сестри Матильди:

Однак Алан Рудий, граф Бретонців, зажадав від короля Рудого собі за дружину Матильду, яку раніше звали Едитою, але так і не здобув її, бо йому завадила смерть. Після цього Вільгельм де Варенн, граф Суррея, освідчився Матильді, однак, з Божої волі збережена, вона одружилася більш славно з іншим. Бо ж,

---

⁶⁸ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p.129.

⁶⁹ Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem* / Ed. Auguste Le Prévost. Tomus III. Apud J. Renouard et socios, 1845. p. 399. Див. додаток 1.

⁷⁰ Тут і далі переклади з латинської мови оригіналів – авторські за редакцією наукового керівника.

⁷¹ Weir, A. *Queens of the conquest...* p. 129.

Генріх, отримавши королівство англійців, заручився зі згаданою дівою, від якої привів на світ Вільгельма Етелінга⁷² та Матильду імператрицю. Марію ж взяв дружиною Євстахій⁷³, граф Булонський, яка народила йому єдину доньку, з котрою разом з батьківським спадком одружився Стефан⁷⁴, граф Мортену.⁷⁵

У V книзі “*Gesta Regum Anglorum*” Вільгельм Мальмесберійський вперше згадує про королеву Матильду в епізоді про коронування Генріха I:

Невдовзі за спонуканням друзів, а особливо єпископів, щоб він, відмовившись від любовних походеньок, уклав законний шлюб, в день святого Мартина⁷⁶ взяв собі за жінку Матильду, дочку Малькольма, короля Шотландців, до якої він пристрасно прикипів душею вже давно, не надто зважаючи на розмір посагу, аби тільки опинитися в давно жаданих обіймах. А вона, хоча й мала шляхетне походження, будучи онучатою племінницею короля Едгара по його братові Едмунду, проте вона була власницею невеликого статку, тоді ще й сиротою без обох батьків: про неї згодом буде досить рясний матеріал для розповіді.⁷⁷

Обидва хроністи не оминають факту, що майбутня королева до заміжжя жила не так розкішно, як принцеса, якою була, а радше як черниця. Тому цей

---

⁷² Ордерік Віталій у своїй праці називає Вільгельма англосаксонським королівським епітетом «Етелінг», давньоанглійським поняттям (*æþeling*), що використовувалося в англосаксонській Англії для позначення нащадків королівської династії, які мали право на королівський титул.

⁷³ Євстахій III (лат. *Eustachius*; англ. *Eustace III*; фр. *Eustache*; бл. 1050 р. – бл. 1125 р.) – граф Булоні з 1087 року і старший брат перших двох королів Єрусалимського королівства. Приєднався до Першого хрестового походу, постригся в ченці і помер у 1125 році.

⁷⁴ Стефан I Блуаський (англ. *Stephen of Blois*, фр. *Étienne de Blois*; бл. 1096 р. – 25 жовтня 1154 р.) – король Англії в 1135–1154 роках. Його правління ознаменувалося Анархією, громадянською війною з його двоюрідною сестрою і суперницею, імператрицею Матильдою, син якої, Генріх II, став наступником Стефана як перший з анжуйських королів Англії.

⁷⁵ Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem*... pp. 399-400. Див. додаток 1.

⁷⁶ Свято, що вшановує єпископа Мартина Турського (лат. *Martinus Tironensis*; 316/336 р. – 397 р.), який проповідував християнство серед західних галлів. Він став першим святим християнином, який не загинув насильницькою смертю. У Середньовіччі це свято в Англії та Шотландії було днем, коли сезонні робітники отримували оплату за свою працю. Вони святкували це гулянням та пригощали один одного хлібом, сиром та віскі, танцюючи під музику.

⁷⁷ Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque* / Ed. from manuscripts by William Stubbs. Vol. II. London: Eyre & Spottiswoode, 1889. pp. 470-471 Див. додаток 2.

уринок вказує на те, що союз Генріха і Матильди можна все ж назвати шлюбом з любові, ніж шлюбом з якоїсь вигоди, бо статків у неї не було. Для цього періоду в історії Європи це було рідкістю: частіше майбутній партнер для шлюбу розглядався не як об'єкт прихильності, а як політичний інструмент. У ті часи, як правило, наречений і наречена були незнайомими людьми до першої зустрічі. Звичайно, її зв'язок із англосаксонською династією вважався перевагою, адже згадка про її шляхетне походження свідчить про взаємовигідний політичний шлюб, оскільки Матильда стане королевою, а Генріх зможе завершити незгоду з тими, хто виступав проти норманського правління.

У наступному уривку Ордерік також описує шлюб Генріха і Матильди, та її славнозвісне походження, згадуючи родоначальників англосаксонської династії:

Згаданий правитель на четвертий місяць після того, як почав правити, не бажаючи безсоромно впадати в розпусту, як кінь і мул, розум в яких відсутній, за королівським звичаєм заручився із родовитою дівочою, на ім'я Матильда, від якої мав двох нащадків, Матильду і Вільгельма. Звичайно ж, вона, була дочкою Малькольма, короля Шотландців, і королеви Маргарити, походження якої виходило з роду короля Альфреда⁷⁸, сина⁷⁹ короля Егберта⁸⁰, що першим отримав владу над усією Англією після Данської поразки і смерті Святого Едмунда, короля і мученика. Бо до того, як англійці⁸¹ прийшли в Британію з острова англів, де знаходиться метрополія Саксонії, та, підкоривши, чи то знищивши тих, кого називають зараз валлійцями⁸²,

---

⁷⁸ Альфред I Великий (англ. *Alfred the Great*, 849 р. – 899 р.) – король Вессексу у 871-899 роках. Першим з англосаксонських правителів Британії став іменувати себе королем Англії.

⁷⁹ Король Альфред був не сином, а онуком Егберта.

⁸⁰ Егберт (англ. *Egbert, Ecgberht, Ecgbert, Ecgbrigt*; 769/771 р. – 839 р.) – король Вессексу з 802 року до своєї смерті у 839 році. Його батьком був король Кента Еалхмунд. У 780-х роках Егберт був змушений виїхати до двору Карла Великого у Франкській імперії.

⁸¹ Англійці (лат. *Anglii; Angli*) – германські племена, що переселилися з нижньої Лаби (Ельби) в Британію.

⁸² Валлійці (лат. *Gauli; Galli*) – народ, що відноситься до кельтської групи племен, заселяє Уельс у Великій Британії.

захоплений на чолі з першим вождем Хенгістом⁸³ у війні острів називали на честь рідної землі Англією, п'ять королів панували у ній, як зазначається у писаннях Гільди Бритонського⁸⁴ та Беди Англійського.

Відтак, Мудрий Генріх, знаючи про родовитість діви та вже давно захоплюючись багатогранною вишуканістю її манер, вибрав її своєю дружиною у Христі, та возвисив її до рівня королівської влади разом із собою, за посвятою єпископа Герефордського, Жерара⁸⁵. Я зробив короткий виклад подій, які відбулися в Англії; та все ж варто децю додати до цієї праці про норманів.⁸⁶

Ордерік стверджує, що Генріх вчинив розсудливо, обравши собі за дружину жінку благородного походження, яка володіє численними манерами та чеснотами, назвавши його «мудрим». Крім цього в тексті хроніста можна зауважити покликання на книгу Псалмів 31:9: «Не будьте, як кінь, як той мул нерозумні, що їх треба приборкати оздобою їхньою — вудилом і вуздечкою, як до тебе вони не зближаються»: ймовірно, автор звертається до Святого Письма, щоб підкреслити розумний вибір короля, який керувався власним розумом, а не порадами інших.

Цікаво, що жоден із двох аналізованих нами хроністів не описує саме знайомство короля та королеви, проте з декількох уривків можна припустити,

---

⁸³ Хенгіст, Генгіст (лат.; дав.-англ. *Hengist*) – ватажок англів, саксів та ютів під час наступу на Британію а V ст. н. е. легендарний перший король Кента, брат Хорси та батько Еска. Згідно з ранніми джерелами, Хенгіст і Хорса прибули до Британії до Еббсфліту на острові Танег. Деякий час вони служили найманцями Вортігерна, короля бриттів, але потім повернулися проти нього (у британських звітах говориться, що вони зрадили під час розправи, яка називалася «Зрада довгих ножів»). Хорса був убитий у битві з бриттами, але Хенгіст успішно завоював Кент, ставши предком його королів.

⁸⁴ Гільда (лат. *Gildas Sapiens*; бретон. *Gweltaz*; бл. 450/500 р. – 570 р.) – ранньосередньовічний історик бриттів, автор латиномовної проповіді “*De Excidio et Conquestu Britanniae*” («Про падіння та завоювання Британії»).

⁸⁵ Не єпископ Герефордський, як стверджує автор, а святий Ансельм дав шлюбне благословення королівському подружжю і коронував молоду королеву. Жерар Герефордський (? – помер 21 травня 1108 року) – архієпископ Йоркський у 1100-1108 рр. Був королівським писарем при королі Англії Вільгельмі I, а згодом при його синові Вільгельмі II Рудому. Вільгельм I призначив Жерара лордом-канцлером, і він продовжував працювати на цій посаді при Рудому, який нагородив його єпископством Герефорда в 1096 році. Після коронації Генріха Жерар був призначений архієпископом Йорка і тоді почалась тривала суперечка між Йорком і Кентерберійською кафедрою щодо того, яке архієпископство має першість в Англії.

⁸⁶ Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem* / Ed. Auguste Le Prévost. Tomus IV. Apud J. Renouard et socios, 1852. pp. 95-97. Див. додаток 3.

що вони зустрічалися, можливо, неодноразово: Вільгельм Мальмесберійський стверджує, що Матильда була для Генріха тією, «до якої він пристрасно прикипів душею вже давно», а Ордерік Віталій зауважує, що Генріх одружився з Матильдою, «давно захоплюючись багатогранною вишуканістю її манер». Це ще раз доводить, що їхній шлюб не був політичною домовленістю, а ґрунтувався на симпатії.

Далі Вільгельм Мальмесберійський подає життєпис Матильди: у ньому він описує, перед якою проблемою вона постала, прийнявши пропозицію одруження від Генріха. Матильда могла не стати королевою, якби не спростувала того, що не прийняла чернецтво, провівши багато років у монастирі та одягаючи чернечий одяг:

Дружина короля, Матильда, походила зі стародавнього та славетного королівського роду, донька короля шотландців, як я вже казав. З юних літ вихована серед черниць у Вілтоні та Ромсі, вона також загартувала свою жіночу душу науками. Відтак, щоб відмовитися від неблагородних шлюбів, які неодноразово пропонував їй батько, вона одягала чернече вбрання, як прояв своїх вічних обітів: тому, коли король захотів укласти з нею шлюб, справа дійшла до правової суперечки; бо лише за наявності законних свідків, які засвідчили б, що вона носила чернечу намітку без обітів через залицяльників, архієпископа можна було спонукати дати згоду на шлюб.⁸⁷

Тобто, за словами Вільгельма, Матильда прикривала себе чернечим вбранням, незважаючи на відсутність у неї справжніх обітів, щоб мати можливість відкидати недостойні партії для шлюбу, які пропонував їй батько (до шлюбу з Генріхом I), і які б заплямували королівську та давньоанглійську кров.⁸⁸ На думку дослідниці Елізабет М. Тайлер Вільгельм таким чином у тексті

---

⁸⁷ Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque...* Vol. II...pp. 494-495. Див. додаток 4.

⁸⁸ Locking A. *The Story of the Veil: Matilda of Scotland, Controversy, and Imagination in Anglo-Norman Historiography*. The Haskins Society Journal 31. 2019 Studies in Medieval History, 2020. pp. 133-162.

передає образ мудрої жінки, яка намагалася впливати на долю своєї родини задля передачі легітимності династії та збереження королівського роду своїх предків. Адже на противагу своєму батькові вона зробила політично мудрий вибір, який дав змогу її англосаксонській і Генріха норманській династиям об'єднатися та створити спільну культурну спадщину, і зрештою, «Едита (Матильда) бере на себе відповідальність за генеалогію і, отже, за майбутнє англійської історії».⁸⁹

1.2.2. Правління «праведної королеви»

Після одруження Матильда ніколи не була в тіні свого чоловіка та відіграла життєво важливу роль у справах королівства. Вона брала участь у прийнятті політичних рішень Англії, адже часто Генріх від'їжджав до Нормандії, щоб керувати там своїм герцогством, а Матильда виконувала обов'язки «віце-королеви».

Вільгельм Мальмесберійський згадує Матильду у контексті відносин Генріха I та його старшого брата, який водночас був хрещеним батьком Матильди Шотландської, Роберта Куртгеза, що безуспішно претендував на англійський престол. Генріх згідно з Алтонською угодою⁹⁰ повинен був сплатити три тисячі марок⁹¹ брату, проте потім відмовився від цього. І хроніст у цьому випадку згадує королеву, яка не допустила конфлікту між правителями держав:

Також його⁹² непроханий прихід в Англію викликав плітки, що він відбирає у брата Генріха владу; однак, втративши підтримку тих поодиноких, які його запросили, він легко задовольнився миром із братом за підтримки вождів з кожної сторони з

---

⁸⁹ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda...* p. 351.

⁹⁰ Алтонська угода (англ. *the Treaty of Alton*) – угода, підписана 1101 р. між Генріхом Блокерком та його старшим братом Робертом: в цій угоді Роберт погодився визнати Генріха королем Англії за винагороду у вигляді щорічних виплат та інших пільг. Угода тимчасово зупинила кризу у спадковості англо-норманських королів.

⁹¹ Марка (лат. *marca*; англ. *mark*) – грошова розрахункова одиниця, що вперше з'явилась в Англії у X столітті та, ймовірно, була данського походження. Ніколи не карбувалася як монета. Після норманського завоювання в XI ст. відповідала 2/3 фунта стерлінгів.

⁹² Мова про Роберта Куртгеза.

наміром отримувати щорічну винагороду в розмірі трьох тисяч марок від Англії на словах. Однак король пообіцяв йому це, не маючи наміру платити; натомість, знаючи про легковірність свого брата, він розіграв підступну жорстокість, тим часом, поки вщухав воєнний запал. Зі свого боку той⁹³ ніби змагався із долею, чи та дасть йому більше, чи він сам матиме втрати, лише дізнавшись про волю королеви, котру вона тихо висловила, він, розщедрившись, назавжди пробачив сплату такої купи срібла; надзвичайно захоплений проханнями на межі з жіночою гордовитістю; вона ж була його хрещеницею.⁹⁴

Автор показує її як миротворчиню в королівській родині, що вирішує внутрішні конфлікти з хрещеним батьком дипломатичним способом, не допустивши війни.

Біографи Матильди Шотландської подають різну інформацію щодо кількості її дітей, але більшість, в тому числі й Вільгельм Мальмесберійський, який був більш поінформованим, оскільки він знав її особисто, стверджує, що у Матильди був лише один син Вільгельм та одна дочка Матильда:

Тож вона, вдовольнившись двома пологами, [народивши] в кожних по одній статі, в подальшому перестала і вагітніти, і народжувати: і поки король був зосереджений на інших справах, вона сама спромоглася незворушно попрощатися з двором, провівши багато років у Вестмінстері. І все ж її жодним чином не бракувало королівських почесностей; невпинний натовп, море відвідувачів, що постійно приносили дари, приймалися і випускалися у величних палатах: так веліла королівська привітність, це зумовлювала її милість та солодка лагідність.⁹⁵

Історикиня Елісон Вейр стверджує, що після народження дітей, стосунки монархів погіршилися, і це найімовірніше пов'язано з численними зрадами

---

⁹³ Мова про Роберта Куртгеза.

⁹⁴ Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque...* Vol. II...p. 461-462. Див. додаток 5.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 494. Див. додаток 4.

короля та його позашлюбними дітьми. Генріха також відштовхував тісний контакт Матильди з жербаками та хворими⁹⁶, тому він більше часу перебував у Нормандії, а не в Англії з дружиною. Хроніст згадує, що Матильда багато часу проводила у Вестмінстері, де намагалася максимально розбудувати головну королівську резиденцію, а також приймала велику кількість творчих людей, оскільки захоплювалася мистецтвом, проте через своє меценатство королева зіштовхнулася з критикою, про що згадує Вільгельм Мальмесберійський.

В наступному уривку Едита (Матильда) постає в досить неоднозначному образі, адже поряд із похвалою автор висловлює й осуд:

Вона вирізнялася винятковою святістю, у жодному разі не огидна з точки зору краси; суперниця материнської побожності, не допускаючи нічого поганого у своїх манерах, і за винятком королівського ложа не мала жодного приводу для сорому, а також була незаплямована жодною підозрою. Одягнена у волосяницю⁹⁷ під королівським вбранням, у дні Великого посту вона босоніж оббивала пороги церков: вона не гидувала мити ноги хворим, обробляти виразки, що сочилися гноєм; врешті довго обціловувати руки, накривати стіл. Їй була притаманна виняткова насолода від слухання служби Божої, а тому необдуманно дбайлива про вельми співочих священиків; ласкаво звернутися до кожного одного, щедро обдарувати, ще більше наобіцяти. Відтак, коли її щедрість розлетілась насінням по всьому світу, до неї почали з'їжджатися цілими когортами вчені, відомі чи то співами, чи то віршами; і щасливим вважав себе той, хто міг утішити вуха пані новизною пісні. І вона витрачалася не лише на них, але й на дуже різних людей, особливо прибульців, які, отримавши дарунки, розносили славу про неї далеко по всіх усядах. Жадоба слави є настільки природною для людської свідомості, що мало хто, задовольнившись дорогоцінними плодами чистого сумління, якщо зробіть

---

⁹⁶ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p.174.

⁹⁷ Волосяниця – грубий шорсткий одяг, виготовлений із вовни, який носили аскети на голому тілі.

щось добре, не вважатиме приємним привселюдно похвалитися: тому кажуть, і це – факт, що до пані закралася потреба зваблювати дарунками іноземців, котрих могла, а інших обвішувати обіцянками, іноді – здійсненими, а іноді, і це частіше, – порожніми. Тож, сталося так, що вона не уникла гріха марнотратства, висувуючи усілякі претензії до своїх орендарів, завдаючи шкоди, відбираючи засоби до існування; і тому, здобувши славу щедрої дарувальниці, вона мало зважала на кривду ближніх. Але той, хто прагне судити про це вірно, скидатиме це на підказки слуг; вони, мов гарпії, хапали кігтями все, що могли, та або розпихали по власних гаманах, або марнували на гулянки; наповнивши вуха їхнім отруйним нашіптуванням, вона поставила клеймо на своєму найшляхетнішому розумі, у всіх інших вчинках гідному захоплення і святому. Серед усього цього вона була вирвана у батьківщини, на превелику шкоду для жителів, але не для себе, бо вона отримала вічний спокій з пишно організованим похованням у Вестмінстері, і душа її більш ніж звичайними знаками показала, що перебуває на Небесах. Вона відійшла у вічність, добровільно облишивши престол після сімнадцяти років і шести місяців правління, розділивши долю своїх родичів, які майже всі пішли з цього світу в розквіті сил. Зійшла на її трон, але не надто скоро, Аделіза⁹⁸, дочка графа Лувенського, що є головною фортецею Лотарингії.⁹⁹

Як бачимо, в цьому уривку Вільгельм возвеличує Матильду за її красу, хоча його «у жодному разі не огидна з точки зору краси» дещо скидається на тактовну спробу зауважити, що у зовнішності вона не вирізнялася чимось особливим. Крім того автор виділяє її виняткову побожність, яка проявлялася в турботі про бідних, її увазі до богослужінь і прирівнює її діяння до справ її матері, Маргарити Шотландської. Тобто хроніст вшановує Матильду за її видатне

---

⁹⁸ Аделіза (англ. *Adeliza of Leuven*; 1103 р. – 23 квітня 1151 р.) – дочка Готфріда I, графа Лувенського, друга дружина англійського короля Генріха I. Вона розвивала французьку поезію та інші види мистецтва при дворі, але не відіграла значної ролі в політиці. Хоча в інших відношеннях їхній шлюб був успішним, дітей у них не було.

⁹⁹ Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque*...Vol. II...pp. 494-495. Див. додаток 4.

походження з обох сторін і наголошує на її схожості із матір'ю. Водночас він різко критикує її за надмірну поблажливість до співців, поетів та іноземців, які *«які, отримавши дарунки, розносили славу про неї далеко по усіх усюдах»*. За словами Вільгельма, її щедрість була настільки безмежною, що стала гріхом марнотратства, через що вона зневажала своїх землевласників, позбавляючи їх засобів до існування. Тривале занепокоєння щодо необдуманого надмірного щедрості Матильди переслідувало її до кінця життя: є докази того, що певний час вона справді обкладала своїх орендарів великими податками ¹⁰⁰. Незважаючи на її «вади», Вільгельм на завершення запевняє читачів, що тепер її дух живе на небесах.

Вільгельм Мальмесберійський, можливо, й критикував дії Матильди в перші роки її правління, але разом з тим його праця, виявляє велику шану до неї. Він явно захоплювався її добротою, привітністю, благочестям і покровительством над людьми слова. Також він дав зрозуміти, що вважає її достойною зарахування до сонму Святих. Матильда Шотландська показала чудовий приклад поведінки королеви, проявляючи виняткову побожність, дипломатичні здібності, опіку над хворими та бідними, та інші риси, які підтверджують її праведність, закарбувавшись у пам'яті нащадків.

---

¹⁰⁰ Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens...* p.157.

РОЗДІЛ II:
ПЕРЕКЛАД ТА АНАЛІЗ ЛИСТІВ ДО
АНСЕЛЬМА КЕНТЕРБЕРІЙСЬКОГО І ПАСХАЛІЯ II

З попереднього викладу стає зрозуміло, що Ансельм Кентерберійський займав чільне місце в житті королеви, особливо після вирішення питання про її заміжжя, адже спершу Ансельм не підтримував шлюбні плани Генріха та Матильди: він вважав, що вона знехтувала обітницями, які дала у Вілтоні. Однак Матильда, поспілкувавшись з Ансельмом безпосередньо, переконала його, що чернечих обітниць вона не складала, тож, перешкод для шлюбу немає.

II.1. Ансельм Кентерберійський та Пасхалій II: тексти та контексти

Ансельм Кентерберійський (лат. *Anselmus Cantuariensis*; 1033 р., Аоста, Ломбардія, Італія – 21 квітня 1109 р., Кентербері, Англія) – видатний християнський філософ і богослов XI – поч. XII століття, що вважається «батьком схоластики»¹⁰¹. Інформацію про життя цього мислителя ми маємо завдяки працям одного з його учнів – Едмера¹⁰², у яких він зокрема возвеличує вчинки свого учителя. Ансельм був обраний архієпископом Кентерберійським у березні 1093 року. За словами учня, його покликання було визначене проти його волі та спершу він опирався такому призначенню. На посаді архієпископа він боровся за більшу незалежність англійської церкви від влади Папи і короля, мав низку конфліктів з королями Вільгельмом II та його молодшим братом Генріхом I, оскільки монархія намагалася заволодіти землями та прибутками Церкви в Англії і відмовлялася визнавати владу Папи Римського в

---

¹⁰¹ Bruce K. *The «Father of Scholasticism»: St. Anselm of Canterbury* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://marian.org/articles/father-scholasticism-st-anselm-canterbury> (2023, April 20).

¹⁰² Еадмер Кентерберійський (англ. *Eadmer*; бл. 1063/1065 р. – бл. 1128 р.) – англійський історик, богослов і церковний діяч. Він відомий як біограф святого Ансельма зі своїм «Житієм Ансельма», а також відомий хронікою *“Historia novorum in Anglia”*.

Римі¹⁰³. Цей конфлікт увійшов в історію під назвою «боротьба за інвеституру»: в Англії вона зазвичай розглядається як двосторонній конфлікт між королем і Папою, хоча насправді протистояння точилося між трьома сторонами – королем, Папою і приматом. Святий Ансельм намагався втілити в життя свою ідею належного статусу примата всієї Британії, тому діяв проти короля Генріха I та Папи Пасхалія II¹⁰⁴. Будучи архієпископом Кентерберійським, Ансельм мав чітке уявлення про свою належну роль в Англії, концепцію «правильного порядку». Для нього церква була своєрідним інструментом управління державою, і він вважав, що в питаннях Бога і християнства король і архієпископ повинні тісно співпрацювати. Ансельм бачив себе не лише «співправителем» короля, але й, у випадку з англійською церквою, вікарієм¹⁰⁵ Папи Римського з певною автономією¹⁰⁶. Відносини між короною і Церквою погіршилися до такої міри, що Ансельма двічі вислали з країни, між 1097 і 1100 роками та 1103 і 1106 роками¹⁰⁷. Раптово Вільгельм II Рудий помер і його брат Генріх встиг зайняти трон до повернення старшого брата Роберта, герцога Нормандії¹⁰⁸.

Ансельм, перебуваючи у вигнанні в останні роки правління Рудого, був повернутий до королівства невдовзі після коронації Генріха (1100р.). Оскільки влада Генріха на початку правління була слабкою через загрозу Роберта, він потребував підтримки архієпископа і був готовий піти на примирення. У своїй коронаційній грамоті він обіцяв вирішити проблеми, яких зазнала англійська

---

¹⁰³ Butler, Alban. *The Lives of the Fathers, Martyrs and other Principal Saints*, Volume 4. London: Burns & Oats, 1996. pp. 206-220.

¹⁰⁴ Пасхалій II (лат. *Paschalius*; бл. 1050 р. – 21 січня 1118 р.) – Папа Римський з 1099 по 1118р. Був легатом в Іспанії при Папі Урбані II, наступником якого був обраний 13 серпня 1099 року. Основними проблемами, з якими він зіткнувся, були: існування антипап; конфлікт зі світською владою, особливо в Німеччині, Франції та Англії; необхідність подальшого реформування Церкви. В основі всіх цих проблем лежала одна тема – боротьба за контроль над виборами єпископів.

¹⁰⁵ Вікарій (лат. *vicarius*) – представник або заступник; будь-хто, хто діє «від імені» або за дорученням вищого керівника. Цей титул з'являється в ряді християнських церковних контекстів.

¹⁰⁶ Vaughn, Sally N. *St Anselm and the English investiture controversy reconsidered* Journal of Medieval History. Volume 6, Issue 1, March, 1980. p. 66.

¹⁰⁷ Staunton M. *Eadmer's Vita Anselmi: a Reinterpretation*. Journal of Medieval History 23, no. 1 (1997), p. 9.

¹⁰⁸ Reading Museum *The Coronation of Henry I* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.readingmuseum.org.uk/blog/coronation-henry-i> (2017, November 17).

церква за часів Рудого, і вибачився перед Ансельмом за те, що був коронований за його відсутності. Проте згодом виникла нова проблема: Папа Урбан II засудив практику короля традиційно призначати єпископів, адже тільки папство може виконувати це завдання. Відвідавши Римський собор у 1099 р.¹⁰⁹, Ансельм почав вважати себе зв'язаним папськими декретами, він почав виступати проти практик, які були стандартними в Англії і Нормандії. Спочатку і король, і архієпископ були готові домовитися. Між Англією та Римом було відправлено кілька делегацій, щоб спонукати Папу відступити від англійського звичаю¹¹⁰. Коли три окремі делегації повернулися з Риму без погодження від Папи, яке б покращило напружену ситуацію, Генріх переконав Ансельма, що той повинен поїхати до Риму і особисто попросити нового Папу Пасхалія II скасувати папський омаж¹¹¹ та заборони на світську інвеституру на церковні землі для Англії. Тож, навесні 1103 року Ансельм вирушив до Риму саме з цією метою¹¹². На зустрічі з Ансельмом у грудні 1103 року Папа Пасхалій II офіційно заперечив претензії короля Генріха на призначення духовних осіб на церковні посади. І хоча Ансельм первісно подався до Риму суто для того, щоб відстояти королівську позицію при папському дворі, почувши рішення Папи проти Генріха, він був зобов'язаний суворо дотримуватися папських декретів. Генріх відреагував на позицію Папи вигнанням Ансельма з Англії, знаючи, що архієпископ повинен виконувати настанови Пасхалія¹¹³.

У розпал суперечки 1103 року Матильда народила сина Вільгельма, оскільки ж Ансельм був поза межами країни, його заступник Гандальф

---

¹⁰⁹ Пасхальний собор – церковний собор, скликаний Папою Урбаном II у Римі на Великдень 1099 року. На ньому був присутній Ансельм Кентерберійський, який на той час перебував у вигнанні. Серед інших актів він зміцнив опозицію католицької церкви у боротьбі за інвеституру.

¹¹⁰ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship* Rochester ..., p. 75.

¹¹¹ Омаж (*фр. homage*) – заключний етап коронації короля, коли Архієпископ Кентерберійський віддає шану королю, кладучи свої руки між його долонями і цілуючи його праву руку.

¹¹² Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God: A Study of Anselm's Correspondence with Women*. Turnhout: Brepols Publishers, 2002, p. 207.

¹¹³ *Ibid.*, p. 227.

Рочестерський¹¹⁴ охрестив нового принца¹¹⁵. Ансельм писав ченцям Бека¹¹⁶, що за його відсутності королева цілком може взяти на себе заступництво над церквами, які були під його опікою, і бути свого роду заступником архієпископа¹¹⁷. Протягом двох з половиною років перебування Ансельма на континенті, він і королева підтримували постійний зв'язок через листування.

Дослідниця Саллі Вон зазначає, що одразу після вигнання архієпископа, і Генріх, і Ансельм намагалися представити себе постраждалою стороною в суперечці, кожен з двох прагнув зобразити опонента нерозумним агресором. Тобто, в цій дискусії Ансельм представляв себе єпископом, звільненим з посади без судового рішення, який прагне повернутися до Англії, якщо тільки король буде слідувати Божим законам. Своєю чергою Генріх нібито проявляв готовність прийняти Ансельма назад до королівства в будь-який час, якщо архієпископ погодився б вшанувати звичаї омажу та інтронізації¹¹⁸, як це робив його вчитель і попередник Ланфранк¹¹⁹, погляди якого відображали релігійні уявлення короля Вільгельма I про те, що управління церквою є безперечним обов'язком світського правителя¹²⁰.

Питання інвеститури залишалося невирішеним протягом 1104 і 1105 років, стаючи все більш проблемним, оскільки кожна зі сторін все міцніше стояла на своєму. Генріх розглядав це питання як одну з традиційних королівських прерогатив; Пасхалій II був незворушно прихильний до григоріанських

---

¹¹⁴ Гандальф Рочестерський (лат. *Gundulf of Rochester, Gundulph*; 1024 р., Нормандія – 7 березня 1108 р., Рочестер, Кент) – норманський монах, який вирушив до Англії після норманського завоювання. Був призначений єпископом Рочестера і пріором кафедрального монастиря. Був монахом абатства Бек у Нормандії, а також другом, учнем Ланфранка

¹¹⁵ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship...* p. 77.

¹¹⁶ Ле-Бек (фр. *Notre Dame du Bec-Hellouin*) – бенедиктинський монастир на півночі Франції. Розташований на території комуни Ле-Бек-Еллуен у департаменті Ер, у регіоні Верхня Нормандія.

¹¹⁷ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 228.

¹¹⁸ Інтронізація (англ. *enthronement*) – це церемонія інавгурації, під час якої особу - зазвичай монарха або релігійного лідера – вперше офіційно саджають на трон.

¹¹⁹ Ланфранк (лат. *Lanfrancus Cantuariensis*; 1005 р. – 28 травня 1089 р.) – італійський юрист, що відмовився від кар'єри, щоб стати бенедиктинським ченцем у Беку в Нормандії. Він послідовно служив настоятелем абатства Бек і абатом абатства Святого Стефана в Кані у Нормандії, а потім був архієпископом Кентерберійського в Англії, після його завоювання Вільгельмом I Завойовником і став одним із найближчих його радників.

¹²⁰ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 229.

реформ (до них церква була вкрай децентралізованою установою і Папа мав невелику владу, окрім своєї посади єпископа Риму); натомість Ансельм був налаштований підкорятися папським рішенням¹²¹.

Після кількох років гострого конфлікту примирення між Ансельмом і королем Генріхом і подальше повернення Ансельма в Англію відбулося лише в 1107 році, коли архієпископ пригрозив відлучити монарха від церкви. Нарешті, було досягнуто компромісу: король не мав права обирати духовних осіб чи наділяти їх духовним авторитетом, однак він міг отримувати від них данину за землі, які були приєднані до їхньої бенефіції. Ані архієпископ, ані король не були цілком задоволені такою домовленістю. Це відбулося тимчасове врегулювання, яке тривало лише півстоліття¹²². Згідно з розповіддю Едмера, королева зустріла Ансельма в порту. Вона організувала пишні процесії, які супроводжували його в дорозі на північ¹²³. На той час Ансельму було вже за 70. Через два роки він помер.

Отож, Ансельм, як один з найяскравіших інтелектуалів свого часу, що створив два найвідоміших богословські трактати «*Монологіон*» і «*Прологіон*», писав багато листів, підтримуючи регулярне листування з іншими релігійними діячами по всій Європі, навіть під час свого перебування у вигнанні. Особливо активно архієпископ листувався з настоятельками західносаксонських королівських монастирів¹²⁴. Проте, як зазначає дослідниця Елізабет М. Тайлер, Матильда була жінкою-кореспонденткою, якій він писав найчастіше, з-поміж інших адресатів його листів, що дійшли до нас: «Ансельм намагався підтримувати, направляти, а іноді й докоряти їй, покладаючись на неї в

---

¹²¹ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship...* p. 76.

¹²² Lortz, Rosanne E. *The Archbishop Who Defied Two Kings: Anselm of Canterbury* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://englishhistoryauthors.blogspot.com/2013/02/the-archbishop-who-defied-two-kings.html> (February 5, 2013).

¹²³ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship...* p. 85.

¹²⁴ Butler, Alban. *The Lives of the Fathers, Martyrs and other Principal Saints...* pp. 206-220.

переговорах з королем, особливо коли конфлікт з Генріхом I призвів до його заслання».¹²⁵

Нижче подаємо переклад листів Матильди Шотландської до Ансельма Кентерберійського та Пасхалія II, що були написані в період 1103 – 1106 рр. Переклад здійснювався за виданнями Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia / Volumen quartum. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCCLI. 232 p.* та Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia / Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCCLI. 439 p.* Нумерація листів у даному дослідженні відповідає нумерації, поданій у вищезазначених виданнях, вона дещо відрізняється від нумерації, що фігурує в раніших виданнях, де містяться праці Ансельма Кентерберійського.¹²⁶

II.1.1. 242¹²⁷

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Стурбована його безпекою, вона закликає його обмежити свої пости.

Преподобному отцеві АНСЕЛЬМУ, першопрестольному архієпископові англійців, приматові¹²⁸ гібернійців¹²⁹ та всіх північних островів, які називаються Оркнейськими¹³⁰: МАТИЛЬДА, з ласки Божої королева англійців, найпокірніша слугиня його, успішно подолавши шлях теперішнього життя, [бажає] дійти до мети, якою є Христос.

Оскільки ти щоденний піст вже обертаєш в другу природу так, що майже в нікого немає сумніву, відтак мені це теж відомо. І я цим дуже захоплююся, я

---

¹²⁵ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda...* p. 309.

¹²⁶ Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia / Volumen tertium. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCXLVI. pp. 95-96.*

¹²⁷ Див. додаток 6.

¹²⁸ Примат (лат. *primas*, «один із перших, один із старійшин») – почесний титул або ранг церковного ієрарха в країні, що має вищу духовну юрисдикцію над іншими єпископами країни.

¹²⁹ Гібернійці (лат. *Hibernii*) – латинська назва сучасних ірландців.

¹³⁰ Оркнейські острови (лат. *Orcaides*) – архіпелаг на Північних островах Шотландії, розташований біля північного узбережжя острова Велика Британія.

знаю із частих повідомлень багатьох достойників, що після тривалих постів ти вживаєш звичну їжу не згідно з природною необхідністю, а за вмовлянням когось із челяді. Я також знаю, що ти вживаєш її настільки помірно, що здається, немов ти радше вчинив насильство над відповідним законом природи, аніж дотримався правила. Тому, і в багатьох інших, і в мене є величезні підстави боятися, аби не зачало тіло в такого отця, благодіянням якого я зобов'язана, в такого мужнього борця Божого і переможця людської природи, невтомною енергією якого були встановлені та захищені мир королівства і гідність священства, в настільки вірного й розумного служителя Божого, з благословення якого я посвячена у законний шлюб, з розпорядження якого я була піднесена до честі земної королівської влади, молитвами якого маю бути увінчана у небесній славі з волі Божої, аби не замкнулися вікна зору, слуху та інших чуттів, аби не охрип голос, зодчий духовного, який і співооче та солодке слово Боже звик поширювати у вишуканій, спокійній та стишеній бесіді: воно [слово] у майбутньому дійде до настільки стишеного, що позбавить тих, котрі децю віддаленіші від тебе, можливості чути сам голос та залишить їх відповідно без жодної користі.

Не виснажуй, добрий і святий отче, не виснажуй сили тіла голодом так необачно, щоб припинити бути оратором. Бо, як каже ТУМІЙ у книзі, яку він назвав «Про старість»: «...робота оратора стосується не лише розуму, а й легень та сил». Куди поспішає зникнути така швидкість твого розуму, така пам'ять про минуле і передбачення майбутнього, стільки вміння, стільки знання, стільки відкриттів, стільки уявлення з простотою про людські речі і про провидіння Боже? Подумай про безліч талантів, які дав тобі твій щедрий Господь, що він довірив, чого очікує. Докладися до суспільного блага, щоб результат сяяв ще яскравіше, та повернувся до Господа у багатократному розмірі. З іншого боку не обманюй самого себе. Як духовне питво та їжа необхідні душі, так і фізична – тілу. Тому тобі слід їсти та пити, адже з волі Бога тобі залишається великий шлях цього життя, великі жнива, які слід засіювати, полоти і збирати, помістити в житницю Господа, «куди злодій не наблизиться». Ти бачиш вкрай мало робітників у найбільший урожай. Ти долучився до праці багатьох, щоб отримати плоди багатьох. Але пам'ятай, що ти мусиш триматися, як ІОАНН, апостол та євангеліст, дорогий Господу, якого сам Господь волів врятувати, щоб улюблений юнак міг подбати про свою юну матір. Ти взяв на себе обов'язок турбуватися про матір Церкву, заради якої щодня будуть піддаватися небезпеці, якщо тільки ти не допоможеш їм своїм

глибоким знанням, брати і сестри Христа: їх, відкуплених ціною власної крові, він сам доручив тобі. Паси, пастирю величного Господа, стадо його, щоб бідолашному не бракувало корму на шляху. Нехай тобі буде прикладом святий священник МАРТИН, невимовний муж: хоча він й передбачав, що його небесний упокій – вже наготові, проте казав, що не відмовиться працювати для потреб людей.

Справді, я знаю, що приклади багатьох і численні свідчення у Святому Письмі заохочують, спонукають тебе до посту. Звісно, старанне читання часто тобі нагадує, як після посту ворон нагодував ІЛЮ¹³¹, вдова ЄЛИСЕЯ¹³², ангел ДИНИЇЛА¹³³ через АВАКУМА¹³⁴; як МОЙСЕЙ¹³⁵ постом заслужив отримати скрижалі, написані Божим пальцем, а після того розбиті відновив ним же (і.е. пальцем). Безліч прикладів язичників також заохочують тебе до стриманості. Бо немає нікого, хто не знає, що ти читав про поміркованість ПІФАГОРА¹³⁶, СОКРАТА¹³⁷, АНТИСФЕНА¹³⁸ та інших філософів, перераховувати яких – надто довго, зрештою, і не потрібно в даному невеличкому посланні. Тому слід перейти до благодаті нового закону. ІСУС Христос, який шанував піст, шанував і їду, пішовши на весільний бенкет, де воду перетворив на вино; прийшовши на учту до СИМОНА¹³⁹, де він, вигнавши з Марії сім бісів, спочатку нагодував її

---

¹³¹ Ілля (лат. *Elias, Helia*) – біблійний пророк, жив у північному Ізраїльському царстві за часів правління царя Ахава (IX століття до н.е.). Після конфронтації Іллі з Ахавом Бог велить йому втекти з Ізраїлю до схованки біля струмка Хорат, на схід від Йордану, де його годуватимуть ворони.

¹³² Єлисей (лат. *Elisaeus, Heliseus*) – біблійний пророк і чудотворець з гори Кармель в Ізраїлі, спадкоємець пророка Іллі. З його ім'ям пов'язують безліч чудес - від чудесного переходу Йордану до примноження оливи на прохання бідної вдови.

¹³³ Даниїл (лат. *Daniel*) – біблійний пророк, що жив за царювання Дарія та Кира Перського. Цар Дарій признає Даниїла на високу посаду. Заздрісні суперники намагаються знищити його, звинувачуючи його в тому, що він поклоняється Богові, а не цареві, і Даниїла кидають до лев'ячого лігва, але ангел рятує його.

¹³⁴ Авакум (лат. *Abacuc, Nabacuc*) – один з 12 малих біблійних пророків Старого Заповіту, одного дня він отримує вказівку від ангела віднести їжу Даниїлу, який перебуває у вавилонському лев'ячому лігві, ангел переносить Авакума туди і допомагає Даниїлу.

¹³⁵ Мойсей (лат. *Moyses*) – єврейський пророк, вчитель і лідер, який у 13 столітті до н.е. визволив свій народ з єгипетського рабства.

¹³⁶ Піфагор (дав.-гр. *Πυθαγόρας*; лат. *Pythagora, Pythagoras*; бл. 570-490 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, математик, теоретик музики і містик, творець релігійно-філософської школи піфагорійців. Його політичні та релігійні вчення були добре відомі в Малій Греції і вплинули на філософію Платона, Арістотеля, а через них і на Захід загалом.

¹³⁷ Сократ (дав.-гр. *Σωκράτης*; лат. *Socrates*; бл. 470-399 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ. Загадкова постать, Сократ не написав жодного тексту і відомий переважно завдяки посмертним розповідям класичних письменників, зокрема, його учнів Платона та Ксенофонта. Ці розповіді написані у формі діалогів, в яких Сократ та його співрозмовники обговорюють якусь тему у формі запитань і відповідей

¹³⁸ Антисфен (дав.-гр. *Ἀντισθένης*; лат. *Antistenes, Antisthenes*; бл. 446 – бл. 366 рр. до н.е.) – грецький філософ, учень Сократа. Він перейняв і розвинув етичну сторону вчення Сократа, пропагуючи аскетичне життя відповідно до чеснот. Пізніші письменники вважали його засновником філософії кініків.

¹³⁹ Симон Прокажений (дав.-гр. *Σίμων ὁ Λεπρός*) – Біблійний персонаж. Він згадується в Євангеліях від Матвія та Марка. У цих книгах розповідається про те, як Ісус відвідав дім Симона у Віфанії.

духовними стравами; не відмовляючись від трапези ЗАКХЕЯ¹⁴⁰, що відмовився від влади у світському служінні, він закликав до небесного служіння. Послухай, отче, послухай, як ПАВЛО¹⁴¹ переконує ТИМОФІЯ¹⁴² від болю у шлунку пити вино і каже: «Не пий тепер води, але спожий трохи вина». Ось апостол відмовляє святого учня від запланованого посту. Та якому він каже: «Не пий більше води», він відкрито дорікає, що той раніше не пив нічого, крім води. Будь ласка, наслідуй ГРИГОРІЯ¹⁴³, який поповненням їжі і питва полегшував втому і слабкість шлунка, мужньо і неуханно займався навчанням і проповіддю. Отже, роби те, що він зробив, щоб досягти того, чого він досяг, тобто ІСУСА Христа, джерела життя і високої гори, з яким він колись давно зрадив у вічній славі, радіє і радітиме на віки віків.

Нехай твоя святість процвітає в Господі, і не припиняй допомагати молитвами мені, твоїй вірній служниці, яка любить тебе усім серцем. І будь таким ласкавим прийняти, прочитати, вислухати і дослухатися до листа, який я надіслала тобі не з удаваною, а з вірною і сильною любов'ю.

II.1.2. 317¹⁴⁴

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Вона благає його повернутися до Англії.

Істинно верховному владиці і отцю АНСЕЛЬМУ, з ласки Божої архієпископу Кентерберійському: МАТИЛЬДА, королева англійців, його смиренна слугиня, із покірністю глибокої відданості та служіння.

Перетвори, святий владико, милостивий отче, «мій плач у втіху мені»¹⁴⁵ і оточи мене «радістю». Ось, владико, твоя смиренна слугиня, що опустилася на коліна перед твоїм милосердям, простягаючи до тебе благаючі руки, просить

---

¹⁴⁰ Закхей (лат. *Zaccheus*; дав.-гр. *Ζακχαῖος*) – біблійний персонаж, головний збирач податків у Єрихоні. Він відомий насамперед своєю вірою, коли виліз на явір, щоб побачити Ісуса, а також своєю щедрістю, коли віддав половину всього, чим володів.

¹⁴¹ Апостол Павло (дав.-гр. *Σαούλ, Σαῦλος, Παῦλος*; лат. *Paulus*) – одна з найважливіших постатей Апостольської доби, він заснував кілька християнських громад у Малій Азії та Європі з середини 40-х до середини 50-х років н.е.

¹⁴² Тимофій Ефеський (дав.-гр. *Τιμόθεος*; лат. *Timotheus*) – ранньохристиянський евангеліст і перший християнський єпископ Ефесу, став супутником і партнером Павла в місіях разом з апостолом Силою.

¹⁴³ Григорій I, також Григорій Великий (лат. *Gregorius I*; бл. 540 р. – 12 квітня 604 р.) – шістдесят четвертий Папа Римський, відомий тим, що започаткував першу зафіксовану масштабну місію з Риму, Григоріанську місію, щоб повернути до християнства переважно язичницьких англосаксів.

¹⁴⁴ Див. додаток 7.

¹⁴⁵ Пс. 29:12

почуття звичної доброти. Прийди, владико, прийди і відвідай рабу свою. Прийди, благаю, отче, і полегши стогін мій, витри сльози, втамуй печалі, забери скорботу. Сповни моє бажання, посприай молитвам.

Але ти казатимеш: «Мені заборонено законом, і я, зв'язаний обмеженнями певних обов'язків, не наважуюсь порушувати постанови Старших». Але як це, отче, так, що 'славетний вчитель язичників'¹⁴⁶, 'вибрана посудина'¹⁴⁷, хоча докладав усіх своїх зусиль для скасування закону, хіба не приніс жертву у храмі, щоб не було спокуси у тих, котрі і після обрізання вірували¹⁴⁸? Чи він, засуджуючи обрізання, сам не обрізав ТИМОФІЯ¹⁴⁹, щоб 'стати усім для всіх'¹⁵⁰? Що ж робитиме син милосердя, учень того, хто віддав себе на смерть, щоб самому відкупити рабів своїх? Бачиш, ось, бачиш твоїх братів, твоїх товаришів, народ твого Господа, що вже зазнає кораблетроці, вже впадає у безодню¹⁵¹, – а ти не допомагаєш, не простягаєш правицю і не наражаєш себе на небезпеку? Чи не віддав апостол перевагу тому, щоб «бути проклятим Христом за братів» своїх¹⁵²?

Тож, добрий владико, благочестивий батьку, полегши цю суворість, і, пом'якши, з твого дозволу я б сказала, і своє залізне серце. Прийди і відвідай свій люд, і поміж іншим твою служницю, що прикипає до тебе усім своїм нутром. Знайди шлях, яким ані ти, пастух, що йде попереду, не спіткнешся, ані права королівської величності не будуть применшені. Навіть якщо вони [права] не зможуть одразу бути врегульовані, то нехай хоч прийде, нехай прийде батько до дочки, пан до своєї слугині, і нехай він навчить її, що слід робити. Нехай він прийде до неї, перш ніж вона відійде зі світу. Якщо ж перед смертю мені не пощастить тебе побачити, можливо, кажу неввічливо, я боюся, що й у тій «землі живих і радісних»¹⁵³ будь-яка нагода тішитися буде відрізаною від мене. Бо ж ти – моя радість, моя надія, мій притулок. «Моя душа як земля без води для тебе»¹⁵⁴. Тож і «я простягнула до тебе руки»¹⁵⁵, щоб ти намастив її сухість

---

¹⁴⁶ «Вчитель язичників» – епітет апостола Павла, який зокрема прославився своїм проповідництвом нехристиянам.

¹⁴⁷ Дії 9:15

¹⁴⁸ Дії 21:26

¹⁴⁹ Дії 16:3

¹⁵⁰ 1 Кор. 9:22

¹⁵¹ Ер 310

¹⁵² Рим. 9:3

¹⁵³ Пс. 26:13

¹⁵⁴ Пс. 142:6

¹⁵⁵ Пс. 142:6

оливою радості¹⁵⁶ і окропив росою вродженої чарівності. Але якщо тебе не турбують ані мої сльози, ані суспільний запит, відклавши королівську гідність, залишивши відзнаки, відкину почесті, залишу корону, розтопчу багрянницю й вісон¹⁵⁷, і піду до тебе, змучена горем. Я обійму твої коліна, поцілую твої ноги, і не зворушить мене ГІЕЗІ¹⁵⁸, якщо прийде, доки не здійсниться найбільше з моїх бажань.

«Мир Божий, що перевершує усіляке розуміння, нехай захищає»¹⁵⁹ твоє серце і твої розум, і хай зробить так, щоб нутро твоє було повне милосердя.

II.1.3. 320¹⁶⁰

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Вона описує, яку радість їй принесли його листи. – Лише дивується тому, що він зауважив про свого племінника. – Вона підтверджує, що король – прихильний до нього і що в майбутньому він також посприяє йому щодо прибутків, про які він просив. – Вона благає, щоб він не тримав зла на короля і молився за нього та його потомство.

Щиро шанованому отцеві і поважаному владиці своєму, архієпископу АНСЕЛЬМУ: МАТИЛЬДА, з ласки Божої королева англійців, мізерна слугиня його святості, [бажає] вічного здоров'я у Христі.

Приношу незліченні подяки вашій неустанній доброті, яка, не забуваючи про мене, зволила показати [вашу] присутність за вашої відсутності, представивши листи. Бо, розігнавши хмари смутку, якими я огортала себе, потічок ваших слів пронісся по мені, як промінь нового світла. Я ж обіймаю послану вами листівку замість отця, притискаю до грудей, підношу його якомога ближче до серця, я перечитую слова із солодкого джерела вашої доброти, що випливають із вуст, повернувшись подумки, згадавши в душі, ще раз обдумавши, я кладу в самісіньку глибину душі.

---

¹⁵⁶ Пс. 44:8

¹⁵⁷ Вісон (лат. *byssus*; дав.-гр. *βύσσος*) – надзвичайно тонка дорогоцінна тканина... яка виготовляється з довгих шовковистих ниток або бісуса, що виділяються залозою в носі прісноводних двостулкових молюсків. Згадується у Святому Письмі.

¹⁵⁸ Гіезі, Гехазі (лат. *Giezi*) – персонаж книги Царів, слуга пророка Єлисея. Звинувачений в корупції, як покарання, Єлисей прокляв Гехазі, передавши проказу Наамана йому та його нащадкам назавжди.

¹⁵⁹ Послання до Филип'ян 4:7.

¹⁶⁰ Див. додаток 8.

Де, після достойних похвал усім, я тільки дивуюсь, що велич вашої вибірковості згадала про вашого племінника. Бо я не планую робити щось по-одному для ваших, по-іншому для моїх, себто, по-різному для своїх аніж для своїх. Безперечно, що ваші [родичі] за походженням є моїми за всиновленням і любов'ю.

Але розрада від вашого послання зміцнює моє терпіння, вселяє і зберігає надію, яка піднімає мене, коли падаю, підтримує мене, коли вагаюсь, дає мені радість, коли я сумую, заспокоює, коли гніваюсь, і втихомирює, коли плачу. Бо вона [надія] часто й таємно дбайливо обіцяє мені повернення батька до дочки, пана до слугині, пастуха до віці. І так само обіцяє довіра, яку я маю в молитвах добрих людей, і прихильність, яку уважно визначаю, вміло знаходячи її у серці свого владаря¹⁶¹. Бо його дух налаштований до вас більш прихильно, ніж думає більшість людей, який, з ласки Божої і з моєю посильною допомогою, стане більш люб'язним та більш дружнім до вас. Але те, що він дозволяє вам робити в даний час щодо ваших прибутків, дозволить зробити те саме ще краще і більше в майбутньому, коли ви попросите про це доречно і вчасно. Де, однак, він вважає себе більш ніж справедливим суддею, я все ж молю про достаток вашого благочестя, щоб, відігнавши від себе гіркоту людської озлобленості, яка вам не притаманна, ви не відвернули від нього солодкість любові вашої. Так, воістину, нехай ви постанете перед Богом у ролі благочестивого посередника від імені його і мене, спільного потомства, і стану нашого королівства. Нехай святість ваша завжди буде здоровою.

II.1.4. 384¹⁶²

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Висловивши похвали АНСЕЛЬМОВИМ листам, вона також зауважує, що передала абатство Малмсбері ЕДУЛЬФУ¹⁶³, Вінтонському ченцеві, зберігши права архієпископа. – Вона хоче, щоб архієпископ скоро повернувся.

Своєму владиці та однаково шанованому й поважаному отцеві, АНСЕЛЬМУ, архієпископові Кентерберійському: МАТИЛЬДА, королева, віддана слугиня його святості, зі своїм Христом [шле] вітання.

¹⁶¹ Тут мова про чоловіка Матильди, короля Генріха I.

¹⁶² Див. додаток 9.

¹⁶³ Едульф (англ. *Eadwulf*) – монах з Вінчестера, один з найневідоміших абатів Мальмсбері. Згідно з анналами Вінчестера, єпископ Роджер Солсберійський захопив абатство в 1118 році, вигнавши абата Едульфа.

Скільки разів своєю милістю у листах ви оточуєте мене святістю, стільки разів ви прояснюєте похмурий морок моєї душі світлом нової радості. Бо ж за вашої відсутності приємним є кожнісінький перегляд та тримання аркуша і листа, та ще частіше перечитування його вголос. Бо що, владико, може бути кращим аніж ваші писання, що – вишуканіше за стилем, що – глибше за змістом? Їм не бракує Фронтонівської¹⁶⁴ поважності, плинності ЦИЦЕРОНА¹⁶⁵ чи дотепності Квінтіліана¹⁶⁶. У них справді вповні проявляється також вчення ПАВЛА, старанність ЄРОНІМА¹⁶⁷, проникливість ГРИГОРІЯ, тлумачення АВГУСТИНА¹⁶⁸. І що більше цього: тут просочується солодкість євангельського письма. Тому, завдяки цій благодаті, вилиті на мене вашими вустами, «зраділо серце моє і тіло моє»¹⁶⁹, прямуючи до почуття вашої любові і виконання вашої батьківської настанови. Бо надзвичайно частим поверненням вашого підбадьорення і найщиріших молитов пам'ять відчиняє браму мого серця, і зобов'язує до послуху й покори.

Тому, покладаючись на прихильність вашої святості, пан-отцеві ЕДУЛЬФУ, ченцеві з Вінтона і колишньому ризничому, думаю, він вам знайомий, я передала абатство Малмсбері у тій частині повноважень, що були моїми, натомість ваші повноваження щодо пожертв та розпоряджень повністю зберігаються, себто, щоб застосування і пастирського посоху, і пастирської опіки повністю здійснювалося на ваш розсуд. Нехай гідний дар вашої добровільної прихильності, яка не холоде щодо мене, винагородить його знаком небесної ласки. Крім того, нехай Христос, який благословляє вас на землі, викупить вашу гідність і нехай незабаром дасть мені привід радіти вашому поверненню. Амінь.

---

¹⁶⁴ Марк Корнелій Фронтон (лат. *Marcus Cornelius Fronto*; бл. 100 р. – 170 р.) – римський граматик, ритор і адвокат. Був консулом-суффектом у липні-серпні 142 року разом з Гаєм Лаберієм Пріском. Імператор Антонін Пій призначив його вихователем своїх прийомних синів і майбутніх імператорів Марка Аврелія та Луція Вера.

¹⁶⁵ Марк Туллій Ціцерон (лат. *Marcus Tullius Cicero*, 106 р. до н. е. – 43 р. до н. е.) – один із знакових римських політиків республіканського періоду, оратор, філософ, учений.

¹⁶⁶ Марк Фабій Квінтіліан (лат. *Marcus Fabius Quintilianus*; бл. 35 – бл. 100 р.) – римський педагог і ритор, автор “*Institutio oratoria*”, найповнішого підручника ораторського мистецтва, що дійшов до нас з античності; широко відомий у середньовічних школах риторики та в літературі епохи Відродження.

¹⁶⁷ Єронім Стридонський (лат. *Hieronymus*, бл. 340 р. – 30 вересня 420 р.) – християнський священик, сповідник, богослов та історик. Найбільш відомий своїм перекладом Біблії латинською мовою (переклад, що став відомим під назвою *Vulgata*) та коментарями до всієї Біблії.

¹⁶⁸ Аврелій Августин Іпонійський (лат. *Aurelius Augustinus Hipponensis*, 13 листопада 354 р. – 28 серпня 430 р.) – богослов, філософ і єпископ Гіппона Царського в Нумідії, римській Північній Африці. Його праці вплинули на розвиток західної філософії та західного християнства, і його вважають одним із найважливіших отців Католицької церкви.

¹⁶⁹ Пс. 89:3

II.1.5. 395¹⁷⁰

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Вона запевняє Ансельма, що більш палкіше прагне його повернення до Англії, бо за свідченнями багатьох він – постарішав.

Своєму найулюбленішому владці і отцеві АНСЕЛЬМУ, архієпископу Кентерберійському: МАТИЛЬДА, королева англійців, [шле] безмежне вітання з любов'ю та вірне служіння.

Нехай не оминає, найдорожчий отче, втішна любов вашої святості моєї душі, що вельми хвилюватиметься через таку тривалу, таку обтяжливу твою відсутність. Справді, що швидшою і ближчою є дата вашого бажаного повернення за обіцянками багатьох, то більше я очікую її, прагнучи насолодитися вашою присутністю та розмовою з вами. Тому, вельмишановний владико, не зрадіє душа моя від досконалої радості і не надихнеться істинною любов'ю, доки не зможу побачити знову з радістю вашу присутність, чого жадаю всією силою розуму свого. Благаю також про солодку насолоду вашої доброти, щоб ви тим часом зволили втішати і тішити мене, поки я відсутня, красою ваших зауваг та солодкістю ваших листів.

Нехай всемогутній і благий Господь оберігає вас всюди, а мене зараз ощасливить вашим поверненням. Амінь.

II.1.6. 400¹⁷¹

Від МАТИЛЬДИ королеви англійців.

Вона теж переймається хворобою Ансельма, і благає його, щоб він подбав про своє здоров'я.

Своєму найдорожчому владці й отцю, архієпископу АНСЕЛЬМУ: МАТИЛЬДА, королева англійців, з побажаннями міцного здоров'я.

---

¹⁷⁰ Див. додаток 10.

¹⁷¹ Див. додаток 11.

Приємність очікуваної радості, що нещодавно запевняла мене в приході твоєї святості що більше радості і втіхи збиралася мені принести, то ще більшу прикрість самотної скорботи вона принесла через проблеми зі здоров'ям. Так, знаючи прихильність вашого батьківства до мене, я приходжу, благаючи у гірких сльозах, щоб ви, якщо турбота про мене у вас не зовсім зникла, заспокоїли невгамовність мого хвилювання про ваше здоров'я хоч якоюсь звісточкою якомога скоріше. Та я або одразу радітиму і вашому одужанню, і своєму, або – нехай це відверне милість Божа! – я незворушно переживу удар спільної долі. Нехай Пресвята Божа всемогутність зробить вас здоровим. Амінь.

II.1.7. 323¹⁷²

Від МАТИЛЬДИ, королеви англійців, до Папи ПАСХАЛІЯ.

Вона, склавши подяки за надіслані через послів їй та королю листи, пояснює, наскільки бракує АНСЕЛЬМА народу англійців, і просить його зробити так, щоб той повернувся раніше визначеного королем терміну.

Верховному Понтифіку і вселенському Папі ПАСХАЛІЮ: Матильда, з ласки Божої, королева англійців, таким чином у зв'язку з плином часу він заслуговує навіки відноситися до команди правосуддя, до апостольського сенату і розпоряджатися гідністю апостольських прав в радоцях вічного миру.

Складаю усю можливу подяку і хвалу величі вашої святості, о апостольський муже, за те, що ваше батьківське милосердя зволило вже неодноразово давати таке побожне доручення через живі голоси послів та адресувати власні послання моему панові королю і мені. Наскільки можна відвідувати пороги найсвятішого римського апостольського престолу і йти слідами мого святого отця, апостольського Папи, та наскільки я можу усім серцем, всією душею, всім розумом: припавши до твоїх батьківських колін, звертаючись із недоречним та доречним проханням, не припиняю і не відступаю, доки не відчую, що чи то моя скромна смиренність, чи то, радше, стійка наполегливість мого стукоту почуті вами.

Але нехай не гнівається ваша світлість через оце моє зухвальство, з яким я наважуюся так говорити, і нехай не дивується розважливість духовенства чи

---

¹⁷² Див. додаток 12.

сенату римського народу. Адже, був, у нас і в народі англійців, тоді, власне, щасливих, під вашою апостольською гідністю вихованець Святого Духа, архієпископ АНСЕЛЬМ, найрозсудливіший та найпобожніший отець, повторюю, був справді радником нашим та згаданого народу. Те, що він вдосталь здобув із надзвичайно коштовних скарбів свого Господа, ключарем яких ми знали його, він досить щедро дарував нам, особливо коли Господній вірний слуга та розсудливий розпорядник приправляв те, мало бути виділене, і густим соусом мудрості, і пом'якшував його солодкістю красномовства, та прикрашав якоюсь дивовижною чарівністю своєї бесіди. Тож, ставалося так, що для ніжних Господніх ягнят зовсім не бракувало величезних запасів молока, для овець – рясних врожайів пасовиськ, а для пастухів – невичерпного достатку їжі.

Відтак, оскільки це все пішло шкереберть, то немає нічого іншого, окрім того, що голосить в гірких сльозах пастух, шукаючи харчів, худоба – пасовищ, молодняк – грудей. І поки час відсутності досить вагомого пастиря, особливо АНСЕЛЬМА, від деяких вищезгаданих осіб дещо приховується, а, насправді, радше – все приховується від усіх: у такій скорботній печалі, у такому болючому соромі, у такому згубному кепкуванні над такою потворністю нашого правління, мені не залишається нічого іншого в моєму здивуванні, як втекти, поборовши свій ступор, до святого апостола ПЕТРА¹⁷³ та до його намісника, апостольського мужа. І тому я звертаюся до вашої, пане, милості, і прошу, щоб ми і народ королівства англійців зовсім не занепали від такої нестачі, від такого падіння. «Бо яка користь від нашої крові, коли ми зійшли нанівець?»¹⁷⁴

Тож нехай ваше батьківство дасть добру пораду в тому, що нас турбує, і в межах терміну, про який просить вашої щедрості мій пан король, нехай зволить відкритися нам батьківське серце так, щоб ми раділи поверненню нашого найдорожчого отця, архієпископа АНСЕЛЬМА, і зберігали належне підпорядкування Апостольському Престолу непорушним.

Я ж, навчена вашими найблагодатнішими і найдорожчими настановами, наскільки це можливо для жіночих сил, а також попросивши допомоги у тямущих чоловіків, буду з усіх сил намагатися, щоб те, що порадила ваша величність, могла виконати моя смиренність щонайбільше. Нехай ваше батьківство буде здоровим у щасті.

---

¹⁷³ Апостол Петро (лат. *Petrus*; ? – 64/67 рр.) – один із дванадцяти апостолів і найближчих учнів Ісуса Христа.

¹⁷⁴ Від Матвія 16:26

II.2. Аналіз листів

Отож, у цій роботі представлено сім листів написаних від імені Матильди, шість із них – архієпископу Ансельму Кентерберійському, один – Папі Пасхалію II, які датуються періодом 1103-1106 рр. Незважаючи на те, що досить важко визначити точне авторство цих листів, себто чи писала королева їх самостійно, чи із написанням їй допомагали придворні фахівці, листи передають образ королеви, як емоційно близької людини архієпископові, її духовному наставникові.¹⁷⁵

Перший лист (242)¹⁷⁶ до Ансельма, написаний приблизно 1102/3 року¹⁷⁷, тобто коли той перебував в Англії (період між його засланнями) – це розлогий та досить витіювато написаний заклик до нього відмовитися від надмірного посту. Матильда закликає архієпископа не бути надто затягим у своїх аскетичних звичках, турбуючись про його здоров'я. На початку королева цитує філософа, а саме слова з його праці «*Про старість*». У тонкій аналогії вона нагадує настанову Ціцерона для оратора, що фізична сила і витривалість можуть бути настільки ж важливими, як розумова і словесна кмітливість, тож, вона закликає Ансельма добре харчуватися, щоб зберегти сили для проповідування та майбутньої дискусії з Папою Пасхалієм¹⁷⁸. Представивши архієпископу біблійні приклади тих, хто постив, виокремивши Іллю, Єлисея, Даниїла та Мойсея, вона переходить до прикладів ощадливості філософів неєврейського походження, виділяючи Антисфена, Сократа та Пітагора. Аби переконливіше відмовити Ансельма від суворого посту Ансельма, вона переходить “*ad novae legis gratiam*” (до благодаті нового закону), наводячи приклади важливості харчування Христа, апостолів та Григорія.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda. In England in Europe...* p. 310.

¹⁷⁶ Тут і далі у дужках зазначено номер листа, яким відповідає аналіз у цьому підрозділі.

¹⁷⁷ Mills, M.J. *Humanity and Sanctity: Anselm of Canterbury's Letters to Women and Marian Writings as distinct expressions of a common theological vision.* Durham theses. Durham University, 2012. p. 51.

¹⁷⁸ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 225.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 310.

Коли архієпископ вже перебуває на засланні, Матильда пише у 1104 році блгання (317) про повернення Ансельма до Англії. У ньому Матильда проголошує себе покірною слугою Ансельма і присягає йому на вірність, навіть заявивши, що заради нього вона зреклася б своєї королівської гідності і корони. У цьому, сповненому драматизму листі, вона благає його пом'якшити свій суворий характер і поступитися королю у традиції омажу та інвеститури, від чого залежить величність короля, підкріплюючи свій аргумент цитатами з біблійних джерел, наприклад, з книги *Діяння Апостолів*, святий Павло, який засуджував обрізання, сам здійснив обрізання Тимофія. Вона цим стверджує, що бувають випадки, коли потрібно порушити закон, і благає його піти на компроміс: *«Знайди шлях, яким ані ти, пастух, що йде попереду, не спіткнешся, ані права королівської величності не будуть применшені»*. Також, ніби звертаючись до найближчої людини, вона описує своє палке бажання побачити його знову та називає його *«моя радість, моя надія, мій притулок»*. Читаючи між рядків, Матильда не бажає на цей момент радити королю погодитися з підтримкою Ансельмом після 1103 р. заборони Пасхалія інвеститури. Лист Матильди показує, що вона мудро аналізує і добре розуміє суть суперечки та її політику, і фактично пропонує Ансельму рішення, подібне до того, якого він дійшов у випадку з її шлюбом з королем Генріхом – іноді закони потрібно обходити заради вищого блага.¹⁸⁰

Цікавою особливістю мови двох перших листів є те, що Матильда звертається у них до Ансельма на *«ти»*, що може вказувати на досить безпосередні дружні стосунки між ними. Однак, у всіх подальших листах вона звертається до архієпископа на *«ви»*. Можливо, це пов'язано зі зміною тону листів та із переходом від особистої тематики до суспільно вагомої.

---

¹⁸⁰ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 229.

Того ж року вона пише йому про своє захоплення від його листів (320). Ансельм, очевидно, відмовив їй у проханні повернутися до Англії, і вона сумує, що не може тішитися його присутністю, а лише його листами. Дослідниця Саллі Вон зауважує, що Матильда тут, здається, намагається займати одночасно дві сторони: з одного боку, намагаючись переконати Ансельма, що завдяки її зусиллям король більш прихильний до позиції архієпископа, ніж багато хто думає (доказом цього є повернення деяких його доходів Кентерберійського монастиря за її наполяганням), ніби натякаючи, що він, можливо, незабаром зможе повернутися до Англії; а з іншого боку, критикуючи чоловіка за те, що «він вважає себе більш ніж справедливим суддею».¹⁸¹ Крім того, Матильда дала Ансельму пораду, припустивши, що якщо Ансельм поводитиметься так, як подобається Генріху, то його ставлення до Ансельма буде більш прихильним. Таким чином, Матильда показує себе як ідеальну посередницю між Ансельмом і своїм чоловіком. У листі вона згадує про його племінника, якого також звали Ансельм¹⁸², який у молодому віці пішов до монастиря, а архієпископ по-батьківськи цікавився його кар'єрою. Піклування Матильди про племінника архієпископа Ансельма також свідчить про її міцну дружбу з ним.

Але відповідь Ансельма на її лист – досить коротка: він дякує їй за те, що вона переконала Генріха, але по праву Генріх взагалі не міг їх конфісковувати, і той, хто радив йому це зробити – грішить. Ансельм згадує у своєму листі: «по праву» Генріх ніколи не повинен був конфісковувати ренту архієпископа, а отже, фактично порушив закон. До того ж, він пише у листі до єпископа Гандальфа Рочестерського про те, що його було позбавлено сану незаконно, свавільно, без рішення феодального суду, хоча навіть Вільгельм Рудий не діяв,

---

¹⁸¹ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 232.

¹⁸² Ансельм (*лат. Anselmus; ? – 1148 p.*) – середньовічний єпископ Лондона, обрання якого було скасоване Папою Інокентієм II. Він був ченцем Хіузи, абатом церкви Святого Сави в Римі, папським легатом в Англії та абатом Бері-Сент-Едмундс. Ансельм був сином молодшої сестри архієпископа Кентерберійського Ансельма.

настільки свавільно нехтуючи законом: він, принаймні, вигнав Ансельма лише після рішення повного феодалного суду. Також Ансельм стверджує, що він не відвернувся від своєї прихильності до короля, Матильди, дітей і королівства. Ансельм не звинувачує Матильду в злочинах Генріха, а благословляє її та дітей, виразно оминаючи благословення короля і королівства.¹⁸³

У період свого регентства, коли Генріх намагається завоювати Нормандію в 1104 році, Матильда пише до Папи Пасхалія II (323), благаючи Папу «не гніватися» на те, що наважилася написати йому з такими заявами. Спочатку королева всіляко вихваляє Ансельма і стверджує, що він був «*нашим найрозсудливішим радником і найпобожнішим отцем*» як архієпископ для англійського народу, тому благає його повернути Ансельма в Англію.

Також за допомогою інших персонажів, які фігурують у листі, ми можемо зрозуміти, яке в Матильди ієрархічне бачення англійської церкви: архієпископ Кентерберійський – був «великим пастирем» над церквою. Під ним були «пастухи», під якими Матильда, здається, має на увазі короля і королеву, які піклуються про паству англійської церкви, маленькі ягнята якої, окремі церкви, добре утримуються, за якими наглядає великий пастир.

Після розповіді про чудовий стан англійських церков за часів Ансельма, королева пише про нарікання та оплакування безладу за його відсутності, вона благає Пасхалія повернути Ансельма до Англії, аби це виправити. В кінці вона все ж просить Пасхалія виявити «*щедрість, про яку просить король*», маючи на увазі – дати дозвіл Англії дотримуватися традиційних процедур омажу та інвеститури.

Хоча лист написаний у дуже шанобливих тонах і вона вибачається за необачність у висловлюваннях, Матильда, вочевидь, стає головною учасницею їхньої боротьби, коли у цьому листі звертається до Пасхалія з заувагою, ніби

---

¹⁸³ Vaughn, Sally N. *St. Anselm and the Handmaidens of God...* p. 235.

передаючи слова Генріха: Англія відмовиться від підпорядкування папству, якщо Пасхалій не схвалить бажання Генріха дотримуватися англійських звичаїв. Проте королева показує в листі до Папи: *«буду з усіх сил намагатися, щоб те, що порадила ваша величність, могла виконати моя смиренність щонайбільше»* – це демонструє її наполегливість у виконанні своєї ролі заступниці, оскільки вона хотіла, щоб Пасхалій знав, що вона не перестане благодіяти його від імені свого чоловіка, доки той не стане більш відвертим до примирення з Генріхом.

Перебуваючи в Римі, Ансельм, приблизно у грудні 1104 року, коли Пасхалій II погрожує відлучити англійського короля від церкви, знаючи про вплив Матильди на Генріха, пише їй і спонукає її *«благодіяти, благодіяти і докоряти»* своєму королю, щоб змусити його відступити. Він також використовує цю нагоду, щоб передати королю повідомлення: якщо той послухає, Папа підтримає його проти всіх його ворогів. Це могло бути ознакою того, що він підтримає спроби Генріха витіснити свого брата з Нормандії.¹⁸⁴

У четвертому (384) посланні, створеному влітку 1106 року, вона описує радість, яку дарують їй листи Ансельма. Також вихваляє стиль та зміст його листа, виокремлюючи і прирівнюючи до головних якостей і талантів, знову ж таки, біблійних персонажів та філософів. Крім того Матильда повідомляє про абатство Малмсбері, яке вона передала у підпорядкування отцю Едульфу. Залишаючи рішення про обрання Едульфа відкритим для затвердження Ансельма: *«натомість ваші повноваження щодо пожертв та розпоряджень повністю зберігаються»*, Матильда фактично стає на бік архієпископа в питанні інвеститури. Ансельм, мабуть, врешті-решт ратифікував призначення Матильди від свого імені, оскільки Едульф насправді був абатом Малмсбері з 1106 по 1118 рік.

---

¹⁸⁴ Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship...* p. 77.

Однак перед великим публічним примиренням 1107 року між Ансельмом і Генріхом, Матильда написала ще два листи (395 і 400) до Ансельма у 1106 році, у яких королева описує прагнення зустрітися з архієпископом та просить, щоб він продовжував писати їй, адже він все ще перебував у Нормандії, відмовляючись піддатися на благання королеви повернутися до Англії і відновити своє місце архієпископа і примата. Нормандія ще не була завойована, і Генріх досі потребував примирення з Ансельмом, щоб утримати своїх союзників. Потім Матильда написала листа, в якому висловила своє занепокоєння станом його здоров'я.

Отож, завдяки аналізу листів, здійсненому вище, можна частково реконструювати образ королеви. Загалом Матильда постає перед читачем у позитивному світлі – одразу простежується її освіченість, благочестя, інтелігентність та вихованість. Проте *особливістю* стилю авторки можна виділити її надмірний акцент на своїх стражданнях та захоплення Ансельмом, як прикладом благочестя, освіченості, наслідувати якого вона намагається. Можливо, таким способом вона прагнула викликати його співчуття, аби переконати його повернутися.

Дані листи є свідченням *дружніх стосунків* між королевою та архієпископом. Вона була справді близькою йому людиною, що змогла не лише частково реалізувати функції архієпископа за його відсутності, але й піклуватися про найближчих родичів Ансельма. Крім цього ще одним високоповажним її адресатом був Папа Пасхалій II, щоправда робити висновки про їхні відносини на основі одного листа – важко. Однак, порівнюючи тон цього листа із листами Ансельмові, виглядає так, що цей текст, цілковито стосуючись Ансельма, написаний не другові, а офіційній особі.

Також можна зауважити, що Матильда у цій дискусії світських і духовних лідерів представляла себе ідеальною медіаторкою між папою, архієпископом і своїм чоловіком. Вона змогла успішно залагодити розбіжності між Генріхом і

Ансельмом щодо суперечки про англійську інвеституру і заступитися за Ансельма перед королем. Загалом, у цьому конфлікті вона демонструє її стурбованість та переживання за статус її чоловіка та бажання якомога швидше завершити цю боротьбу, аби це не мало негативних наслідків для королівства, а це доводить її статус виняткової королеви, гідної дружини та миротвориці.

Вона не підпадає під типову *роль* представниці «слабкої статі» в англосаксонському політичному дискурсі першої половини XII століття, руйнуючи стереотипи, притаманні для патріархальної культури того часу – стереотипи починаючи від рівня освіченості середньовічної жінки до її залученості до суспільно-політичного та культурного життя.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дане дослідження, можемо зробити висновок, що епістолярна спадщина королеви Англії Матильди Шотландської розкриває не лише особистість королеви, але й її вагу впливової лідерки в суспільному житті, яку вона намагалася передати у своїх текстах. Загалом, королівські листи, особливо написані жінкою, були великою рідкістю для Середньовіччя, тому їх можна використати як підтвердження включення Матильди у релігійні й політичні справи Англії, що були важливою складовою її королівської ідентичності.

Листи, які вона писала Ансельмові та Папі, свідчать про те, що вона була дуже освіченою багатогранною особистістю – вона зналася на мистецтві написання листів, була знайома із філософськими працями, Святим Письмом та історією, очевидно, завдяки освіті, отриманій у Вілтоні: це є досить сильною стороною її образу. Очевидно, що її інтереси та чесноти були спільними з Ансельмовими, що, своєю чергою, був одним з найвідоміших тогочасних інтелектуалів, і саме вони були основою їхніх дружніх стосунків. Єдиний лист до Пасхалія II не ілюстрував відносини між королевою та Папою, адже він стосувався знову ж таки повернення Ансельма.

Дружба між Ансельмом і Матильдою мала кілька вимірів: політичний, духовний та культурний. Листи Матильди до Ансельма спочатку обмежувалися особистими турботами про його здоров'я, про надмірний піст та повернення архієпископа до Англії. Однак згодом її послання набували все більш суспільно вагомого та політичного характеру. Зокрема із перекладу та аналізу, здійснених вище, можна виділити такі особливості:

- Матильда була обережною у висловлюваннях, щоб виглядати нейтральною у конфлікті між королем та архієпископом;
- вона вміло використовувала свої знання з філософії, теології та політики, аби справити враження на Ансельма як мудрої королеви та для просування своїх поглядів та прагнень, зокрема спроби переконати Ансельма припинити

піст, повернутися до королівства для уникнення негативних наслідків для статусу її чоловіка і долі королівства.

- аби «пришвидшити» повернення Ансельма вона намагалася якомога емоційніше описати свою тугу за архієпископом у властивій їй пишномовній манері, викликаючи жалість;

- демонструвала власну ерудицію дещо більше, ніж того вимагав випадок: через це інколи можна загубитися в намірах її листів.

- мова написання листів – досить непроста та витіювата. Стиль написання перших двох листів до Ансельма (242 та 317) дещо відрізняється від решти: від виняткової безпосередності, зокрема й через звертання на «*ти*», авторка дещо змінює тон зі звертанням на «*ви*». У листа до Папи Пасхалія II (323) тон досить офіційний також зі звертанням на «*ви*».

Боротьба за інвеституру домінувала в церковному і світському політичному дискурсі першого десятиліття XII ст. Можна припустити, що без суперечки щодо англійської інвеститури Матильда не відіграла б такої визначної ролі як партнер Генріха по правлінню завдяки своєму посередництву між ним та архієпископом. Матильда Шотландська визнавала і використовувала свою роль королеви у цей складний період – на завершення напруженості між королем і архієпископом на користь своєї королівської сім'ї. Оскільки Матильда досить близько знала Ансельма і була добре обізнана з суттю дискусії, вона також виконувала роль медіатора між Папою, королем і архієпископом протягом усього часу його заслання, оскільки ці достойники потребували її допомоги у налагодженні ситуації.

Разом з тим її прихильність до архієпископа сумнівів не викликає: вона прагнула підтримати його духовно; щиро хвилювалася за його здоров'я; потребувала його присутності як радника, щоб не допустити помилок у прийнятті важливих рішень для королівства; переконала короля Генріха I повернути частину доходів Кентерберійського монастиря Ансельму; повсякчас

повідомляла архієпископа про дії Генріха, часом радячи йому, як правильно звернутися до короля чи просити поступок.

Матильда намагалася врегулювати конфлікт між її чоловіком та архієпископом, підтримуючи другого, оскільки вона добре пам'ятала про цінну службу Ансельма у минулому на підтримку її королівської сім'ї: по-перше, про його дозвіл на їхній шлюб; по-друге, про підтримку архієпископа під час загрози вторгнення в Англію брата Генріха I і його суперника герцога Роберта II Куртгеза в 1101 році; по-третє, про зусилля Ансельма, які він докладав у 1101-1103 роках, щоб переконати Пасхалія II пом'якшити папські заборони на інвеституру для Англії.

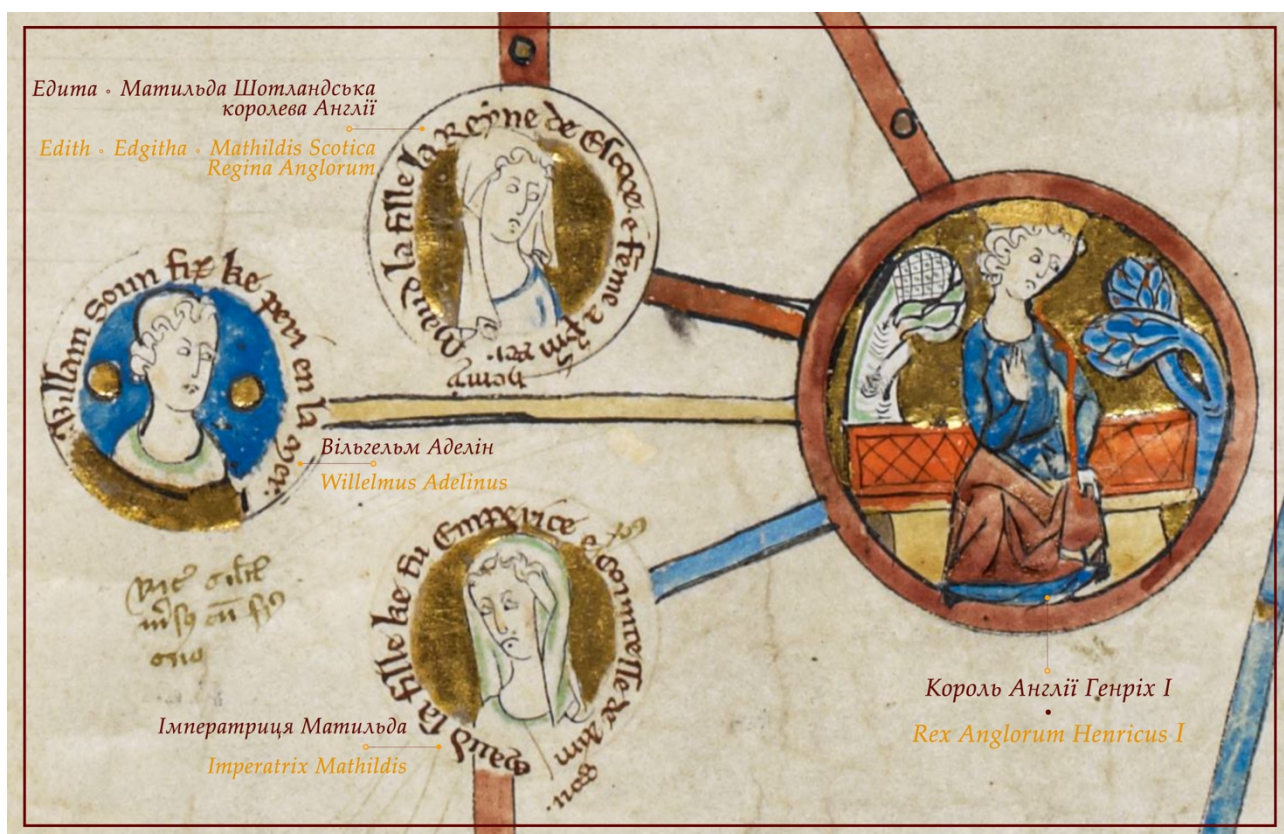
Ансельм та Папа, вочевидь, визнавали і використовували роль Матильди як посередниці у спілкуванні з королем, Ансельм вважав її гідною поведінки королеви і такою, що відповідає його власним поглядам на належну роль правительки і для створення коаліції для спільної праці на благо Церкви.

На підставі досліджених текстів, можна припустити, що середньовічні дружні зв'язки між чоловіком і жінкою могли виконувати ті ж функції, що й дружба між чоловіками, адже епістолярна взаємодія між Матильдою та Ансельмом відбувалася в основному в період її регентства, коли вона виконувала обов'язки короля під час походів Генріха до Нормандії. Листи Матильди розкривають зокрема її розуміння складної теми інвеститури, її страхи за майбутнє англійської церкви та долі королівства.

Завдяки дослідженому листуванню та уривкам із праць авторів XII ст. зі згадками про королеву, ми побачили Матильду Шотландську не лише в образі побожної, але й досить освіченої жінки, із сильним характером, що перебувала в авангарді актуальних тогочасних подій. Вона також виконувала роль меценатки, щоправда, не без гріха марнотратства, зумовленого марнослаством.

Досі не розкритою таємницею залишається питання спорідненості королеви Матильди Шотландської із Володимиром I Святославовичем чи Ярославом Володимировичем. Чи була бабуся Матильди, Агата, дочкою одного з київських князів? Чи справді на фресці в Софійському соборі зображена київська принцеса, що стала дружиною представника Весекської династії Едуарда Вигнанця? Ці та інші питання надихають на подальші дослідження в галузі медієвістики.

○

Royal MS 14 B V f. 5 r. ○ XIII століття ○ фрагмент ○ Британська бібліотека

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ,
ЛІТЕРАТУРИ та ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ**

Джерела

1. Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia* / Volumen tertium. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edinburgi. MDCCCXLVI. 298 p.
2. Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia* / Volumen quartum. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCCLI. 232 p.
3. Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia* / Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCCLI. 439 p.
4. Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem* / Ed. Auguste Le Prévost. Tomus III. Apud J. Renouard et socios, 1845. 624 p.
5. Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem* / Ed. Auguste Le Prévost. Tomus IV. Apud J. Renouard et socios, 1852. 500 p.
6. Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque* / Ed. from manuscripts by William Stubbs. Vol. II. London: Eyre & Spottiswoode, 1889. 666 p.

Словники

1. Бурячок А. А. та ін. *Словник синонімів української мови: В двох томах* / Гнатюк Г. М.; Головащук С. І.; Горюшина Г. Н.; Лозова Н. Є.; Тараненко О. О.; Фридрак В. Б.; Мельник Н. Ю.; Нечитайло О. І.; Родніна Л. О.; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови; НАН України. К.: Наук. думка, 2001. 1040 с.
2. Дворецкий И. Х. *Латинско-русский словарь* / 2-е изд. М.: Рус. яз.-Медиа, 2005. 1096 с.
3. Cappelli A. *Dizionario di abbreviature latini ed italiani* / 3 ed. Milano: Ulrico Hoepli, 1929. LXCIII. 534 p.
4. *The Oxford Latin Dictionary* / Ed. by P. G. W. Glare. Oxford University Press, 1968. 2151 p.
5. *Oxford Dictionary of English. 3rd Edition* / Ed. by A. Stevenson. Oxford University Press, 2010. 2069 p.

Література

1. Butler, Alban. *The Lives of the Fathers, Martyrs and other Principal Saints, Volume 4*. London: Burns & Oats, 1996. 293 p.
2. Huneycutt, Lois L. *Matilda of Scotland: A Study in Medieval Queenship* Rochester NY: Boydell Press, 2003. 207 p.
3. Locking A. *The Story of the Veil: Matilda of Scotland, Controversy, and Imagination in Anglo-Norman Historiography*. The Haskins Society Journal 31. 2019 *Studies in Medieval History*, 2020. 233 p.
4. Mills, M.J. *Humanity and Sanctity: Anselm of Canterbury's Letters to Women and Marian Writings as distinct expressions of a common theological vision*. Durham theses. Durham University, 2012. 134 p.
5. Powles, Tom Oliver. *Writing History for an Age of Reform: Orderic Vitalis and the Historia ecclesiastica*. University of York. *Medieval Studies*, 2019. 338 p.

6. Roach, Daniel; Rozier, Charles C. *Interpreting Orderic Vitalis. Orderic Vitalis: Life, Works and Interpretations*. New edition, Boydell & Brewer, 2016. 430 p.
7. Staunton M. *Eadmer's Vita Anselmi: a Reinterpretation*. *Journal of Medieval History* 23, no. 1 (1997). pp. 1–14.
8. Strickland, A. *Lives of the Queens of England from the Norman Conquest*. New York: Harper & brothers, 1867. 674 p.
9. Thomson, Rodney M. *William of Malmesbury*. Woodbridge, Suffolk; Wolfeboro, N.H., USA, Boydell Press, 1987. 227 p.
10. Thomson, Rodney M.; Dolmans, Emily; Winkler, Emily A. *Discovering William of Malmesbury: The Man and His Works*. New edition, Boydell & Brewer, 2017. 244 p.
11. Tyler, E. M. *Edith Becomes Matilda. In England in Europe: English Royal Women and Literary Patronage, c.1000–c.1150*. University of Toronto Press, 2017. pp. 302-353.
12. Vaughn, Sally N. *St Anselm and the English investiture controversy reconsidered* *Journal of Medieval History*. Volume 6, Issue 1, March, 1980. 335 p.
13. Ward, John O. *Ordericus Vitalis as historian in the Europe of the early Twelfth-Century Renaissance*, *Parergon* (Vol. 31, Issue 1), Jan. 2014, Australian and New Zealand Association for Medieval and Early Modern Studies. 288 p.
14. Weir, A. *Queens of the conquest: England's medieval Queens*. London: Jonathan Cape, 2017. 468 p.

Електронні ресурси

1. Bruce K. *The «Father of Scholasticism»: St. Anselm of Canterbury*
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://marian.org/articles/father-scholasticism-st-anselm-canterbury> (2023, April 20).
2. *Glossarium mediae et infimae latinitatis* / Du Cange et al. Niort: L. Favre, 1183-1887.
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ducange.enc.sorbonne.fr>
3. Lortz, Rosanne E. *The Archbishop Who Defied Two Kings: Anselm of Canterbury*
[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://englishhistoryauthors.blogspot.com/2013/02/the-archbishop-who-defied-two-kings.html> (February 5, 2013).
4. Reading Museum *The Coronation of Henry I*
[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://www.readingmuseum.org.uk/blog/coronation-henry-i> (2017, November 17).

Інтернет-ресурси

1. archeos.org.ua
2. bl.uk
3. books.google.com
4. collinsdictionary.com/dictionary/english/
5. dictionary.cambridge.org
6. en.wikisource.org
7. etymonline.com
8. perseus.tufts.edu
9. radiosvoboda.org
10. services.ulif.org.ua
11. st-sophia.org.ua
12. sum.in.ua
13. uk.worldwidedictionary.org
14. ukrlit.org/slovnyk

ДОДАТКИ

Додаток 1

Orderici Vitalis *Historiæ ecclesiasticæ libri tredecem* / Ed. Auguste Le Prévost. Tomus III. Apud J. Renouard et socios, 1845. pp. 399-400.

[1093]

LIBER OCTAVUS.

399

Brudei, regis Pictorum, filii Meilocon, construxerat, sed tempestate præliorum cum longa vetustate dirutum fuerat, fidelis regina reædificavit, datisque sumptibus idoneis ad opus Domini monachis, reparavit.

Duas filias : Edith et Mariam, Christianæ, sorori suæ, quæ Rumesiensis abbatix sanctimonialis erat (1), educandas, sacrisque litteris imbuendas miserat. Illic diutius inter monachas enutritæ sunt, et tam litteratoriam artem quam bonorum observantiam morum edidicerunt, nubilemque ætatem pertingentes, solatium Dei devotæ virgines præstolatae sunt. Nam utroque, ut dictum est, parente orbatae, et fratrum, aliorumque amicorum seu parentum auxilio destitutæ, cuncta bene disponentis Dei clementiam sibi promptam auxiliatricem persensere. Alanus enim Rufus, Bri-

---

Moleas, ensuite sous celui d'*Epi-Dium*, dans lequel on remarque une analogie sensible avec celui qu'emploie l'auteur de la Légende de saint Columba : *Ad Dei-Ionam transnavigavit insulam*. L'adjectif *Sodorensis*, emprunté aux langues Scandinaves (*Sodor-Inch* : *meridionalis insula*), s'attacha aussi à cette île, et même, par suite des conquêtes des Norvégiens, à tout l'archipel voisin, jusques et y compris l'île de Man. Aussi l'évêque, qui résidait dans l'enclos du monastère de Saint-Columba, prenait-il le titre d'*episcopus Sodorensis*, ou plus rarement *episcopus Manniæ et insularum*. Cet évêché, tout Norvégien d'origine, resta soumis à la métropole de Drontheim, jusqu'à ce qu'en 1260, le roi Magnus IV de Norvége cédât cet archipel au roi d'Écosse Alexandre III. Sous Édouard III, l'île de Man ayant été enlevée aux Écossais, et même érigée en royaume, cet évêché fut suffragant d'York. Aujourd'hui encore, l'évêque de l'île de Man s'intitule évêque de Sodor et Man.

(1) L'abbaye de Ramsey (Hampshire), fondée en 907, par le roi Edgar. Cette princesse embrassa la vie monastique vers 1067, et y mourut en odeur de sainteté vers 1100. Elle est indifféremment appelée Christine, Cristine et Chrétienne, dans les documents et les historiens contemporains.

tannorum comes (1), Mathildem, quæ prius dicta est Edith, in conjugem sibi a rege Rufo requisivit; sed morte præventus, non obtinuit. Deinde Guillelmus de Guarenna, Suthregiæ comes (2), Mathildem expetiit; sed divinitus reservata, celebrius alteri nupsit. Henricus vero, adepto Anglorum regno, præfatam virginem desponsavit (3); ex qua Guillelmum Adelinum, et Mathildem imperatricem genuit. Mariam vero Eustachius, Boloniensis comes, conjugem accepit, quæ filiam ei unicam peperit, quam Stephanus, Moritiensis comes, cum paterna hereditate sibi sociavit (4).

Interfecto a Normannis Melcoma rege Scotorum, seditio de successione gravis orta est in regno eorum. Edgarus enim, primogenitus regis, paternos fasces jure assumpsit. Sed Dwanaldus, frater Melcomæ regis, arrepta tyrannide, per aliquod tempus crudeliter ei restitit. Tandem strenuus juvenis a patruo suo peremptus est. Sed Alexander, ejus frater, occiso Dwanaldo, regnum fortitus est. Ultor itaque et successor fratris, aliquot annis Alexander regnavit, et filiam Henrici, regis Anglorum, ex concubina uxorem duxit. Moriens-

(1) Alain-le-Roux, troisième fils d'Eudon, comte de Bretagne, et d'Agnès de Cornouailles, mort en 1080, ne peut avoir demandé à Guillaume-le-Roux la main de Mathilde, du vivant de Malcolm.

(2) Guillaume de Varenne, deuxième du nom, épousa Élisabeth de Vermandois, et mourut en 1155.

(3) Henri Ier épousa Mathilde le 11 novembre 1100, et cette princesse mourut le 1er mai 1118.

(4) Marie d'Écosse, femme d'Eustache, comte de Boulogne, troisième du nom. Sa fille Mathilde, comtesse de Boulogne, qui épousa Étienne de Blois, mourut le 3 mai 1151, et fut enterrée dans l'abbaye de Feversham (Kent), qu'elle avait fondée, conjointement avec son mari, en 1048. Celui-ci y reçut pareillement la sépulture, aussi bien que leur fils aîné, Eustache.

Michaelis ambobus fratribus Henricus pro sui salute, simul et gloria, restitit. Ita, cum utrique germano fuerit fidelis et efficax, illi, nullis adolescentem possessionibus dignati, ad majorem prudentiam ævi processu penuria victualium informabant.¹

§ 393. Occiso vero rege Willelmo, ut supra dictum Above, § 333. est, post justa funeri regio persoluta, in regem electus est, aliquantis tamen ante controversiis inter proceres agitatis atque sopitis; annitente maxime comite Warwicensi Henrico, viro integro et sancto, cujus familiari jamdudum usus fuerat contubernio. Itaque, edicto statim per Angliam misso, injustitias a fratre et Ranulfo institutas prohibuit, pensionum et vinculorum gratiam fecit: effœminatos curia propellens, lucernarum usum noctibus in curia restituit, qui fuerat tempore fratris intermissus; antiquarum moderationem legum revocavit in solidum, sacramento suo et omnium procerum, ne luderentur, corroborans. Lætus ergo dies visus est revirescere populis, cum, post tot anxietatum nubila, serenarum promissionum infulgebant lumina. Et ne quid profecto gaudio accumulato abesset, Ranulfo nequitiarum fœce tenebris ergastularibus incluso, propter Anselmum perniciousis nuntiis directum. Quapropter, certatim² plausu plebeio concrepante, in regem coronatus est Londoniæ nonis Augustis, quarto post obitum fratris die. Hæc eo studiosius celebrabantur, ne mentes procerum electionis quassarentur pœnitidine, quod ferebatur rumor Robertum Normanniæ comitem ex Apulia adventantem jam jamque affore. Nec multo post, suadentibus amicis, ac maxime pontificibus, ut, remota voluptate pellicum, legitimum amplecteretur connubium, die sancti Martini accepit Mathildem filiam Malcolmi regis Scottorum; cujus amori jampridem animum impulerat, parvi pendens dotales divitias, dummodo diu cupitis potiretur amplexibus. Erat enim illa, licet genere sublimis, utpote regis Edwardi

He is elected king on William's death, A.D. 1100.

His charter and reforms.

He imprisons Ranulf and sends for Anselm.

He is crowned Aug. 5.

Alarm from Normandy.

The king's marriage, Nov. 11.

Extraction of the queen.

¹ *informabant*] reformabant, Ce¹. | ² *certatim*] statim, Aa. Ag. Al. Bk.

ex fratre Edmundo abneptis, modicæ tamen domina supellectilis, utroque tunc parente pupilla: de qua posterius uberius erit narrandi materia.

§ 394. Robertus interea, Normanniam veniens, comitatum suum obsistente nullo recepit: quo audito, omnes pene hujus terræ optimates fidei regi juratæ transfugæ fuere; quidam nullis extantibus causis, quidam levibus occasiunculis emendicatis, quod nollet eis terras quas vellent ultro pro libito eorum impertiri. Soli Robertus filius Haimonis, Ricardus de Retvers, et Rogerius Bigot, et Robertus comes de Mellento, cum fratre Henrico, justas partes fovebant. Ceterum, omnes vel clam pro Roberto, ut rex fieret, mittere, vel palam contumeliis dominum inurere; Godricum eum, et comparem Godgivam, appellantes. Audiebat hæc ille, et formidabiles cachinnos iram differens ejiciebat; stultitias fatuorum insania objectas artificioso silentio dissolvens, blandus odii dissimulator, sed pro tempore immodicus retributor. Accessit temporum turbini versutia Rannulfi; namque ille, sollicitato per nuntios dapifero suo, funem afferri sibi impetravit: funem minister aquæ bajulus, proh dolus,¹ amphora immersum detulit; quo ille muro turris demissus, si læsit brachia, si excoriavit manus, parum curat populus. Inde Normanniam evadens, comiti jam anhelanti, et in fervorem prælii prono, addidit calcaria ut incunctanter veniret.

Robert returns from Normandy.

He forms a great party against Henry.

Ranulf escapes from prison.

He joins Robert.

§ 395. Secundo ergo Henrici anno, mense Augusto, allitans² apud Portesmuthe, copias suas in omnem regionem exposuit, effudit, objecit. Nec vero rex segnitiei deditus fuit, sed innumeram e regione manum traxit,³ dignitatem suam, si necesse foret, asserturus: nam, licet principibus deficientibus, partes ejus solidæ manebant; quas Anselmi archiepiscopi, cum episcopis⁴

Robert lands at Portsmouth, A.D. 1101.

¹ *dolus*] dolor, Bc. Bk.

² *allitans*] applicans, Aa.

³ *traxit*] contraxit, Aa. Ag. Al. Bc. Bk. Cd.

⁴ *episcopis*] coepiscopis, Aa. Al.

fundos et omnes dignitates suas cum regis muneribus ab eo receperunt.

Henricus rex imprudentum consilia juvenum, sicut Roboam, secutus non est, sed sapientum argutias, monitusque senum sagaciter amplexatus est. Rodbertum scilicet de Mellento et Hugonem de Cestra, Ricardum de Radvariis et Rogerium Bigodum (1), aliosque strenuos et sagaces viros suis adhibuit consiliis, et, quia humiliter sophistis obsecundavit (2), merito multis regionibus et populis imperavit.

Præfatus princeps, quarto mense ex quo cœpit regnare, nolens ut equus et mulus, quibus non est intellectus, turpiter lascivire, generosam virginem, nomine Mathildem, regali more sibi desponsavit, ex qua geminam prolem : Mathildem et Guillelmum, generavit. Hæc nimirum Melculfi, regis Scottorum, et Margaritæ reginæ filia fuit, cujus origo de stirpe Elfredi

---

(1) Nos lecteurs connaissent déjà suffisamment Robert de Meulan, Hugue de Chester, Richard de Reviers, fils de Baudouin, et qui a été le sujet d'une note étendue ci-dessus, t. III, p. 354. Quant à Roger Bigod ou Bigot, il possédait déjà de vastes domaines dans le comté de Norfolk, dont nous verrons plus tard que sa postérité acheta la propriété au prix d'un double parjure. Roger Bigot était probablement fils de ce Robert Bigot, parent de Richard d'Avranches, qui révéla les projets d'usurpation de Guillaume Werlenc. Voyez Guill. de Jumièges, l. VII, ch. 22.

Ce Robert Bigot paraît être devenu promptement un personnage important; dans la chartre de donation de Saint-Philbert-sur-Risle, en 1066, on le voit cité comme témoin d'une renonciation de Robert de Beaufou, avec le duc Guillaume et Roger de Beaumont seuls.

Notre auteur oublie ici de citer, parmi les seigneurs attachés à Henri Ier, Robert-Fitz-Haimon, et Henri, comte de Warwick, frère du comte de Meulan, *vir integer et sanctus*, dit Guillaume de Malmesbury.

(2) Gl. int. : *annuit vel obedivit*.

regis, filii Egberti regis, processit, qui primus monarchiam (1) totius Angliæ, post Danicam cladem et occasum sancti Edmundi, regis et martyris, obtinuit. Nam antea, ex quo Angli de Anglo insula, ubi Saxonie metropolis est, in Britanniam venerunt, et, devictis seu deletis quos modo Gualos dicunt, occupatam bello insulam, Hengist primo duce, a natali solo Angliam vocitaverunt, quinque reges, ut in scriptis Gildæ Britonis et Bedæ Anglici legitur, in ea regnaverunt (2).

Sapiens ergo Henricus, generositatem virginis agnoscens, multimodamque morum ejus honestatem jamdudum concupiscens, hujusmodi sociam in Christo sibi elegit (3), et in regno secum, Gerardo Herfordensi

(1) Gl. int. : *dominium vel principatum.*

(2) Nous ne suivrons pas notre auteur dans sa digression sur l'île d'Angle, aussi bien que sur l'heptarchie Anglo-Saxonne, dont il lui plaît de ne faire qu'une pentarchie. La Grande-Bretagne fut envahie successivement par trois peuples de la Germanie septentrionale, savoir :

Les Jutes, partis du Jutland dans trois petits bateaux, et établis dans l'île d'Anglesey en 449, sous le commandement d'Hengist et Horsa, alliés des Bretons contre les Ecosais et les Pictes ;

Les Saxons, établis dans le Sussex et le Surrey en 494, dans le West-Sex en 494, dans le royaume d'Essex en 527 ;

Enfin les Angles, partis de la portion sud-est du duché de Sleswig, et établis dans l'Est-Anglie (Norfolk, Suffolk, Cambridge et une partie de Bedford) en 527 ; dans la Bernicie (le Northumberland et la partie méridionale de l'Ecosse jusqu'au Firth of Forth) en 547 ; dans la Deirie (York, Northumberland, Cumberland, Westmoreland, Lancastre) ; enfin dans la Mercie (entre la Tamise, l'Humber et la Sa-verne) par démembrement en 586.

Ce qui fait en tout huit États indépendants au lieu de cinq ou de sept, comme on compte habituellement.

(3) Nous nous contenterons de dire que le désir d'épouser la petite-fille d'Édouard-le-Confesseur ne fut inspiré à Henri Ier ni par une ri-

episcopo consecrante, sublimavit (1). De rebus, quæ in Anglia contigerunt, pauca prælibavi; sed de Normannis nihilominus huic aliqua libet addere operi.

---

gidité de mœurs, à laquelle l'histoire de sa vie donne un éclatant et continuel démenti, ni par de bien vives sympathies pour cette princesse, dont tout ce que Guillaume de Malmesbury peut dire de mieux, sous le rapport des avantages extérieurs, c'est qu'elle n'était pas : *usquequaque despicabilis formæ*, et dont les habitudes claustrales, les vertus monastiques n'avaient rien de commun avec le genre de vie des princes Normands. Aussi, ne fut-ce qu'à regret qu'elle se vit forcée de quitter le cloître et le voile (qu'elle avait bien réellement pris), pour rentrer dans le monde, même sur le trône; et en sortit-elle aussitôt qu'elle eut donné deux enfants à son mari, pour reprendre ses habitudes monastiques à Westminster, où elle partageait sa vie entre la prière, le soin des malades et le plaisir d'entendre des chants ecclésiastiques. C'était là sa passion dominante, et, pour attirer auprès d'elle des clercs versés dans cet art, elle ne négligeait ni présents, ni promesses, au point de compromettre parfois des devoirs plus essentiels, par ces libéralités irréfléchies.

Notre auteur paraît avoir ignoré que ce furent uniquement des motifs politiques qui portèrent le roi Henri à contracter avec tant d'empressement cette alliance; repoussé par les seigneurs Normands, qui lui préféraient son frère Robert, il ne trouva rien de mieux à faire, que d'employer ce puissant moyen de se concilier la faveur du peuple Anglais, toujours dévoué à la famille de ses anciens rois, et qui retrouvait dans Mathilde, non-seulement le sang d'Edouard-le-Confesseur, mais encore sa piété et ses habitudes toutes monacales. Aussi, longtemps après sa mort continua-t-il de la vénérer sous le nom de *MOLD, THE GOOD-QUEEN*.

(1) Le mariage fut célébré le jour de la Saint-Martin, 11 novembre, trois mois seulement après le couronnement de Henri. Saint Anselme eut beaucoup de peine à y consentir, par la raison que la princesse avait bien réellement pris le voile. Heureusement il se trouva des témoins pour affirmer par serment : *eam sine professione, causa procorum, velum gessisse*. La princesse elle-même ne céda qu'à la crainte de la violence, et par les conseils de son abbesse. Ce ne fut point, comme le dit notre auteur, l'évêque d'Hereford, mais saint Anselme, qui donna la bénédiction nuptiale aux royaux époux, et qui couronna la jeune reine.

Δοδαμοκ 4

Willelmi Malmesbiriensis monachi *De gestis regum Anglorum libri quinque* / Ed. from manuscripts by William Stubbs. Vol. II. London: Eyre & Spottiswoode, 1889. pp. 493-494.

ejusdem civitatis archiepiscopum, quando epistola prima, quam apposui, emissa est; quia nec ipse ullo desiderio veniendi tenebatur, nec rex animositatem suam pro copia susurronum sedari patiebatur. Diu ergo et revocare illum, et monitionibus apostolicis obsecundare, distulit; non elationis ambitu, sed procerum, et maxime comitis de Mellento instinctu, qui, in hoc negotio magis antiqua consuetudine quam recti tenore rationem reverberans, allegabat multum regiae majestati diminui, si, omittens morem antecessorum, non investiret electum per baculum et anulum. Veruntamen rex, diligentius inspecto quid vivida epistolarum ratio, quid divinorum munerum in se ubertim confluens admoneret largitio, investituram anuli et baculi indulsit in perpetuum; retento tantum electionis et regalium privilegio. Coacto ergo apud Londoniam magno episcoporum et procerum abbatumque concilio, multa ecclesiasticarum et secliarum rerum ordinata negotia, decisa litigia. Nec multo post, uno die quinque sunt ordinati episcopi in Cantia ab Anselmo archiepiscopo: Willelmus ad Wintoniam, Rogerius ad Salesberiam, Willelmus ad Exoniam, Rainaldus ad Herefordum, Urbanus ad Glamorgan. Itaque controversia frequentibus dissensionibus agitata, plurimo Anselmi ad Romam itu et reditu ventilata, laudabilem finem accepit.

The count of Meulan opposes his return.

The king determines the controversy in a council at London.

Anselm consecrates five bishops in a day.

§ 418. Uxor regis¹ ex antiqua et illustri regum stirpe descendit Matildis, filia regis Scottorum, ut prædixi. A teneris annis inter sanctimoniales apud Wiltoniam et Rumesium educata, litteris quoque foemineum pectus exercuit. Unde ut ignobiles nuptias respueret, plusquam semel a patre oblatas, peplum sacratae professionis index gestavit: quapropter, cum rex suscipere vellet² eam thalamo, res in disceptationem venit; nec nisi legitimis productis testibus,

History of queen Matilda.

Objection to her marriage.

¹ *regis*] ejus, Cd.; regi, Ag. At. | ² *suscipere vellet*] susciperet, Be. Cel.

By.

qui eam jurarent sine professione causa procorum velum gessisse, archiepiscopus adduci potuit ad consentiendum. Hæc igitur duobus partibus, altero alterius sexus, contenta, in posterum et parere et parturire destitit: æquanimiterque ferebat, rege alias intento, ipsa curiæ valedicere, Westmonasterio multis annis morata. Nec tamen quicquam ei regalis magnificentiæ deerat; sed indefessa frequentia, undæ salutantium, et totis apportantium temporibus, accipiebantur et vomebantur superbis ædibus: hoc regis jubebat liberalitas, hoc ipsius gratia et dulcis attrahebat benignitas. Sanctitudinis egregiæ, non usquequaque despicibilis formæ, maternæ pietatis æmula, nihil sinistrum quantum ad se moribus admittens; præter regium cubile pudoris integra, nulla etiam suspicione læsa. Cilicio sub regio cultu convoluta, nudipes diebus Quadragesimæ terebat ecclesiarum limina: nec horrebat pedes lavare morbidorum, ulcera sanie distillantia contrectare; postremo longa manibus oscula protelare, mensam apponere. Erat ei in audiendo servitio Dei voluptas unica ideoque¹ in clericos bene melodos inconsiderate provida;² blande quoscunque alloqui, multa largiri, plura polliceri. Inde, liberalitate ipsius per orbem sata, turmatim huc adventabant scholastici tum cantibus tum versibus famosi; felicemque se putabat qui carminis novitate aures mulceret dominæ. Nec in his solum expensas conferebat, sed etiam omni generi hominum, præsertim advenarum: qui, muneribus acceptis, famam ejus longe per terras venditarent. Est enim cupiditas gloriæ ita innata mentibus hominum, ut vix aliquis, bonæ conscientiæ pretiosis contentus fructibus, si quid bene fecerit, non dulce habeat efferri in vulgus: unde aiunt, et constat, dominæ esse surreptum, ut extraneos quos posset præmiis deliniret; ceteros promissis, aliquando efficacibus, aliquando et

Her offspring.

She lived at Westminster in great state.

Her piety and asceticism.

Her love of church music.

and of foreigners.

¹ *ideoque*] ideo, Cc.

| ² *provida*] prodiga, Aa. At. By.

sæpius inanibus, suspenderet. Eo effectum est ut prodige donantium non effugeret vitium, multimodas colonis suis deferens calumpnias, inferens injurias, auferens substantias; quo bonæ largitricis nacta famam, suorum parvi pensaret contumeliam. Sed hæc qui recte judicare volet, consiliis ministrorum imputabit; qui, more harpyiarum,¹ quicquid poterant corripere unguibus, vel infodiebant marsupiis vel insumebant conviviis: quorum fæculentis susurris aures opplæta, nævum honestissimæ menti contraxit: de reliquo factis omnibus approbanda et sancta. Inter hæc crepta est patriæ, magno provincialium dampno, suo nullo; nam et funus nobiliter curatum apud Westminsterium, quietem accepit, et spiritus se cælum incolere non frivolis signis ostendit. Obiit, regno post septemdecim annos et sex menses libenter relicto; fatum parentum experta, qui pene omnes virente potissimum ævo excessere mundo. Successit thoro ejus, sed non ita cito, Adala filia ducis de Lovanio, quod est castellum caput Lotharingiæ.

Her liberality involved some hardship to her dependents.

Her death.

She is buried at Westminster, after reign of seventeen years and a half.

The king's second marriage.

§ 419. Filium habuit rex Henricus ex Matilde, nomine Willelmum, dulci spe et ingenti cura in successionem educatum et provectum; nam et ei, vix dum duodecim annorum esset, omnes liberi homines Angliæ et Normanniæ, cujuscunque ordinis et dignitatis, cujuscunque domini fideles, manibus et sacramento se dedere coacti sunt. Filiam quoque Fulconis comitis Andegavensis vix nubilem ipse etiam impubis despondit et accepit, dato sibi a socero comitatu Cenomannico pro munere sponsalatio: quin et Jerosolimam Fulco ire contendens, comitatum commendavit regi suum, si viveret;² futurum profecto generi, si non rediret. Plures ergo provinciæ spectabant nutum pueri, putabaturque regis Edwardi vaticinium in eo complendum; ferebaturque spes Angliæ, modo arboris succisa, in

William her son.

At the age of twelve he receives homage.

His marriage with the daughter of Fulk of Anjou.

¹ harpyiarum] arpiarum, MSS. | ² viveret] veniret, At.

fugam iterarunt. In eo tumultu Warinus cecidit, Robertus cum Philippo palmam retulit: Philippus hac militia præclius,¹ sed Jerosolimis, ut fertur, bono fine functus; præter exercitium equestre litteris clarus. Ita Robertus, Jerosolimam veniens, indelebili macula nobilitatem suam respersit, quod regnum, consensu omnium sibi utpote regis filio delatum, recusaret, non reverentiæ, ut fertur, contuitu, sed laborum inextricabilium metu. Veruntamen patriam regresso, in qua licenter se delicatis voluptatibus inserviturum putaverat, affuit pro hac culpa,² credo, Deus misericorditer ubique sæviens, et omnes ejus dulcedines amarissimis offensionibus offuscans, sicut consequenti scripto palam fiet. Uxorem filiam Willelmi de Conversana, quam rediens in Apuliam duxerat, cujus elegantissimæ speciei prodigium vix ullius disertitudinis explicabit conatus, post paucos annos morbo amisit; deceptam, ut dicunt, obstetricis³ consilio, quæ pro affluentis lactis copia, puerperæ mammas stricta præceperat illigari fascia. Sed accessit, tantorum malorum grande solatium, filius ex conjugē susceptus;⁴ qui, Willelmus dictus vaticinio nominis aviti, spem egregiæ pietatis⁵ aleret in posterum. Pecuniam infinitam, quam ei socer dotis nomine annumeraverat, ut ejus commercio Normanniam exueret vadimonio, ita dilapidavit⁶ ut pauculis diebus nec nummus superesset. Præcipitavit quoque infamiam ejus inconsultus adventus in Angliam, ut fratri Henrico regnum eriperet; sed, desertorum qui eum invitaverant destitutus auxilio, germani paci facile adquevit utriusque⁷ partis ducum auxilio,⁸ trium milium marcarum annum do-

He declines the kingdom of Jerusalem.

His return home.

Death of his wife.

His son William.

His extravagance.

His war with Henry.

¹ *præclius*] præclusus, At.
² *culpa*] ut, ins. Aa. Al.
³ *obstetricis*] pellicis, Aa. Aah. Al. At.; pelicis, Ap.
⁴ *susceptus*] sublatus, Aa. Al. Cd. Ce.

⁵ *pietatis*] probitatis, Aa. Al.; indolis, Bc. By.
⁶ *ita dilapidavit*] mimorum et nebulonum sinibus ita ingessit, Aa. Aah. Ag. Al.
⁷ *utriusque*] utrique, Ce¹.
⁸ *auxilio*] arbitrio, Aa. Al. By.

The pacifica-
tion.

Robert's
gentleness of
character.

He neglects
the welfare
of Nor-
mandy.

Henry is
called in as a
saviour.

Robert's
humiliation.

num ab Anglia verbo tenus habiturus. Nam promiserat ista rex, non daturus; sed, fratris facilitatem non nesciens, blandam credulitatem luserat dum interim calor bellicus defervesceret. Porro ille, quasi cum fortuna certaret utrum plus illa daret an ipse dispergeret, sola voluntate reginæ tacite postulantis comperta, tantam massam argenti benignus in perpetuum ignovit; acclines fœminei fastus preces pro magno exosculatus; erat enim ejus in baptismo filiola. Offensarum igitur erat immemor; culparum, quatenus non debet, remissor; omnibus pro voto respondens adeuntibus, ne tristes dimitteret; et quod dare non posset, repromittens.¹ Qua morum dulcedine, qui laudari et subjectorum amorem mercari debuerat, adeo in contemptum sui Normannos exacuit ut nullius eum momenti æstimarent.² Tunc enim potentum quisque sibi adversari, tunc³ manubiæ prædarum per totam regionem agi, tunc vulgus exspoliari. Quas incommoditates comiti provinciales deferentes, nullum referebant auxilium; dum ille primo commotus, mox vel minusculis, vel temporis intercessu ira languescente, leniebatur. Iccirco, extremis malis admoniti, opem regis Henrici censuere implorandam, ut laboranti patriæ succurreret. Ille Cæsarianæ sententiæ assistens, "Si Cicero, De Officiis, lii. 21. violandum est jus, gratia civium violandum est; " aliis rebus pietatem colas," non semel in Normaniam vires trajecit, ut laboranti justitiæ manum daret: tantumque postremo valuit, ut totam terram, præter Rotomagum, et Falesium, et Cadomum, subjugaret. Jamque ad hoc Robertus venerat, ut in vicis illis pene se altero vagaretur, precarium victum a burgensibus nundinans.⁴ Quare offensi Cadomenses, non diu in fide mansere; sed, rege per nuntios admonito, portis seratis et repagulis objectis urbem clausere. Quo

¹ repromittens] compromittens, |
Aa. Al. Bc.

² æstimarent] æstimarant, Ce¹.

³ tunc] om. Cd. Ce.

⁴ nundinans] nundinatus, Bc.

Додаток 6

Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia* / Volumen quartum. Ad fidem codicum recensuit Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et filios: Edimburgi. MDCCCCIL. pp. 150-152

Quoniam significastis vobis placere hoc quod de opusculis nostris vidistis, praesumimus vobis mittere quaedam, quae, ut puto, nondum vidistis. 15

242.

A MATHILDE regina Anglorum.

Sollicita de eius incolumitate eum hortatur, ut ieiuniis suis modum imponat.

Venerando patri ANSELMO, Anglorum primae sedis archiepiscopo, Hibernorum omniumque septentrionalium insularum, quae Orcades dicuntur primati: MATHILDIS, dei gratia Anglorum regina, humillima eius ancilla, praesentis vitae cursu feliciter peracto ad finem, qui Christus est, pervenire.

Quod cotidianum ieiunium iam verteris in naturam, ut nulli fere dubium, ita nec mihi est ignotum. Quodque magis admiror, plurium proborum frequenti relatione didici te post longa ieiunia non natura postulante, sed quolibet e famulatio suadente cibum sumere solitum. Hunc etiam te tanta frugalitate sumere non ignoro, ut magis naturae ius proprium demendo vim fecisse quam legem solvisse videaris. Unde cum multis tum mihi maxime metuendum est, ne tanto patri, cuius sum beneficii obligata, 12 tam forti dei athletae et humanae naturae victori, cuius indeficienti vigore pax regni sacerdotiique dignitas firmata est atque defensa, tam fideli tamque prudenti dei dispensatori, cuius sum benedictione in legitimum matrimonium sacrata, cuius ordinatione in terreni regni dignitatem sublimata, cuius precibus in caelesti gloria deo annuente coronanda, corpus tabescat, fenestrae visus, auditus caeterorumque sensuum obturantur, vox spiritualium 18 aedificatrix raucescat, et quae canorum ac dulce dei verbum decore, quieto remissoque sermone dispensare consueverat, id tanto remissius in futurum

14-15 vidistis] Scil. *De processione spiritus sancti* (cf. Ep. praecedentem). **Ad Ep. 242:** Scripta videtur a 1100-1103. 3 MATH.] De ea cf. Ep. 177. 4 est] Cf. Apoc. 1, 8; 21, 6; 22, 13. 15 dispensatori] Cf. Luc. 12, 42; Tit. 1, 7. 15-16 sacrata] D. 11. Novembris a. 1100 (cf. ad Ep. 177).

14-15 Quoniam - vidistis] Vale F; om. M 14 Quoniam] si add. C **Ep. 242 (prius III, 55)** coll. cum LPEV 1 ANS.] .A. P 2 septentrionalium PV orchades EP horcades V 3 gratia dei P 7 adminor P 8 te] et (expunctum) V 9 te] vos; et sic omnia in persona plurali V 18 obturentur V

21 *exsequatur, ut quosque aliquantisper a te remotiores audientia ipsius vocis
privatos, fructu etiam vacuos derelinquat.*

*Noli igitur, bone pater et sancte, noli tam intempestive corporis viri-
24 bus inedia destitui, ne orator esse desistas. Quia, ut TULLIUS ait in libro
quem De senectute conscripsit: 'oratoris munus non ingenii est solum, sed
laterum etiam et virium'. Quo perditum ire festinat tanta animi tui cele-
27 ritas, tanta memoria praeteritorum futurorumque providentia, tot artes, tot
scientiae, tot inventa, tanta rerum humanarum notitia divinitatisque cum
simplicitate prudentia? Considera multitudinem talentorum quae tibi dives
30 dominus tuus dedit, quid commiserit, quid exigat. Deduc bonum in commu-
ne, quod deductum pulchrius elucescat, atque cum multiplici fenore repor-
tetur ad dominum. Ne fraudes tibi ipsi invicem. Sicut necessarius est ani-
33 mae spiritualis potus et cibatus, ita et corpori corporalis. Comedendum igi-
tur est tibi et bibendum, quoniam grandis tibi dei nutu huius vitae restat
via, grandis messis seminanda, sarculanda ac metenda, in horreoque domini,
36 »quo fur non« appropiet, collocanda. Vides operarios in maxima messe
paucissimos. In multorum labores introisti, ut multorum lucra reportes. Memento
vero te vicem IOHANNIS apostoli et evangelistae, cari domini, tenere,
39 quem dominus ipse supervivere voluit, ut virginis matris virgo dilectus curam
gereret. Suscepisti gerendam curam matris ecclesiae, de qua cotidie pericli-
tabuntur, nisi magna curiositate succurreris, fratres Christi et sorores, quos
42 pretio proprii sanguinis redemptos ipse tibi commendavit. Pasce, o pastor
tanti domini, gregem eius, ne pastus inops deficiat in via. Sit tibi in exem-
plo sacer sacerdos MARTINUS, vir ineffabilis, qui cum caelestem requiem
45 paratam sibi praevideret, laborem tamen pro populi necessitate se non recu-
sare dicebat.*

25-26 *De senectute*] C. 9, n. 28. 29-30 *exigat*] Cf. Matth. 25, 14 ss.; Luc. 19, 12 ss. 34-35 *via*] Cf. 3 Reg. 19, 7. 35-36 *appropiet*] Cf. Luc. 12, 33. *collocanda*] Cf. Matth. 13, 30. 36-37 *paucissimos*] Cf. Matth. 9, 37; Luc. 10, 2. 39 *voluit*] Ioh. 21, 20 ss. 39-40 *gereret*] Cf. ibidem, 19, 26 s. 43 *deficiat in via*] Cf. Marc. 8, 3. 44-46 *dicebat*] Cf. Antiphonas 2. et 3. ad Vesperas et Laudes Officii s. MARTINI, in *Breviario Monastico*.

25 *senectute* P 32 *ipsi invicem*] in *invicem* P 33 *cibus* corr. ex *cibatu* V 35 in *horreo quoque* V 37-38 *Memento*] *hic etiam* V *personam singularem habet* 41 *curia* corr. ex *curiositate* (*iositate expunctum*; a *suppl. a manu moderna*) V *succurreris*] *sic prima manus in V*; a *manu moderna* corr. in *succurratis* V 46 *dicebat*] *paragraph. mss.*

Novi quidem te multorum exemplis, multis scripturarum testimoniis ad ieiunium invitari, confirmari. Assidua quippe lectio tibi frequentur suggerit, 48 qualiter post ieiunium HELIAM corvus, HELISEUM vidua, DANIELEM angelus per ABACUC paverit; qualiter MOYSES tabulas digito dei scriptas ieiunio accipere meruerit, fractasque per idem recuperaverit. Gentilium 51 quoque te exempla plurima ad parsimoniam invitant. Nemo est enim qui ignorat te legisse PYTAGORAE, SOCRATIS, ANTISTENIS frugalitatem ceterorumque philosophorum, quos ut enumerare longum est, ita nec 54 praesenti opusculo necessarium. Veniendum est ergo ad novae legis gratiam. Christus IESUS qui dedicavit ieiunium, dedicavit et esum, vadens ad convivium nuptiarum, ubi in vinum aquam convertit; ad SIMONIS epulas 57 accedens, ubi a MARIA septem daemonibus eiectis, spiritualibus eam ferculis primo pavit; ZACHAEI prandium non recusans, quem de potestate militiae saecularis retractum, ad caelestem militiam vocavit. Audi, pater, 60 audi PAULUM THIMOTHEO propter dolorem stomachi vinum bibere suadentem dicentemque: »iam noli aquam bibere, sed modico vino utere«. Ecce apostolus sanctum discipulum a proposito dehortatur ieiunio. Cui enim 63 dicit: »iam noli aquam bibere«, aperte denuntiat eum nihil aliud quam aquam ante bibisse. Imitare, quaeso, GREGORIUM lassitudinem defectumque stomachi cibi potusque confortatione relevantem, doctrinae et praedicationi viriliter indeficienterque insistentem. Fac igitur quod ille fecit, ut pervenias ad quem pervenit, hoc est ad IESUM Christum, fontem vitae mentemque excelsum, cum quo de perenni gloria iam olim gavisus est, gaudet 69 gaudebitque in saecula saeculorum.

Valeat in domino sanctitas tua, meque fidelem tuam famulam te toto cordis affectu diligentem orationibus adiuvari noli desistere. Et epistola non ficta, sed fideli caritate et firma tibi a me missam suscipere, legere, audire atque exaudire dignare.

49 corvus] Cf. 3 Reg. 17, 4 ss.   vidua] Cf. ibidem, 9 (pro HELIA erronee vocatur HELISEUS).   49-50 AB.] Cf. Dan. 14, 32 ss.   50-51 meruerit] Cf. Ex. 24, 18. 50-51 recuperaverit] Cf. ibidem, 34, 28.   56 ieiunium] Cf. Matth. 4, 2.   57 convertit] Cf. Ioh. 2, 1 ss.   57-58 accedens] Cf. Luc. 7, 36 ss.   58 eiectis] Cf. Marc. 16, 9; Luc. 8, 2.   59-60 vocavit] Cf. Luc. 19, 2 ss.   61-62 utere] 1 Tim. 5, 23 (Vulg.: iam noli] Noli adhuc).

50 abbacuc V   51 recuperaverit] paragr. mss.   65 quaeso om. V   lassitudine defectum corr. ex lassitudinem defectumque E   73 fictam V

terminum differre voluerit responsum: accipiam dilationem et alium terminum
respondendi, si me interim saisitum, sicut eram, quando exivi de Anglia,
permiserit, ut vos mihi de rebus nostris mittere possitis, sicut mando et man- 12
dabo. Si autem me dissaisierit, ut nostrae res non sint in mea potestate:
dicite ei quia ego nullas inducias accipio, sed ita me habebō sicut episcopus
dissaisitus sine iudicio, quo episcopus dissaisiri debeat. Si vero et responde- 15
re voluerit mihi, et tamen me saisitum non dimiserit: responsum ne reiciatis,
sed tamen hoc ipsum quod dixi, quia me habebō sicut episcopus dissaisitus
sine iudicio, ne taceatis. Reginam ut dominam et filiam carissimam dulciter 18
salutate.

317.

A MATHILDE regina Anglorum.

Eum obsecrat, ut in Angliam revertatur.

*Domino vere summo et patri ANSELMO, dei gratia Cantuariensi
archiepiscopo: MATHILDIS, regina Anglorum, humilis ancilla eius, sum-
mae devotionis et servitutis obsequium.* 3

*Convertere, domine sancte, pater misericors, » planctum meum in
gaudium mihi «, et circumda » me laetitia «. Ecce, domine, humilis ancilla
tua misericordiae tuae genibus devoluta, supplices ad te manus tendens, con- 6
suetae postulat benignitatis affectum. Veni, domine, veni, et visita servam
tuam. Veni, inquam, pater, et gemitus meos leni, lacrimas absterge, dolo-
res mitiga, luctus tolle. Imple desiderium meum, vota secunda.* 9

*At inquires: Lege prohibeor, et quarundam necessitatum nexibus ten-
tus seniorum decreta transgredi non praesumo. Quid igitur, pater, est quod*

Ad Ep. 317: Scripta a. 1104. 4-5 laetitia] Cf. Ps. 29, 12.

11 de Anglia exivi FM 13 dissai rit P dissasiverit M 15 dissaitus P
16 saisitum non dimiserit] dissaisierit FM 17 habeo FM **Ep. 317 (prius
III, 93) coll. cum LPEVFM** 1-3 Domino - obsequium] Domino et patri .A.
cant. archiep. M. regina summae devotionis obsequium FM 6 advoluta M 7
affectum] effectum M domine] et add. M 8-27 Veni, inquam - de mundo
om. M

12 *doctor ille gentium, vas electionis, cum totus in legis evacuatione sudaret: numquid non in templo, ne scandalum esset iis qui ex circumcisione crediderant, hostias immolavit? Numquid non qui circumcisionem damnabat,*
 15 *TIMOTHEUM ipse, ut omnibus omnia fieret, circumcidit? Quid ergo faciet misericordiae filius, discipulus eius, qui ut servos redimeret ipse in mortem se obtulit? Vides, ecce vides fratres tuos, conservos tuos, populum domini*
 18 *tui iam naufragia sustinentem, iam labantem in ultimis, – nec succurris, nec porrigis dexteram, nec obiectas te discrimini? Nonne oplabat apostolus »anathema esse a Christo pro fratribus« suis?*
 21 *Flecte itaque, bone domine, pie pater, severitatem hanc, et ferreum – pace tua dixerim – pectus emolli. Veni et visita plebem tuam, et inter eos ancillam tuam totis ad te visceribus anhelantem. Inveni viam qua nec tu,*
 24 *pastor, qui praecedis, offendas, nec regiae maiestatis iura solvantur. Quod si haec simul constare non valeant: veniat saltem, veniat ad filiam pater, ad ancillam dominus, et doceat eam quid agere deceat. Ingrediatur ad*
 27 *eam, antequam egrediatur de mundo. Si enim, antequam moriar, mihi te non videre contigerit – improbe loquar –, timeo ne mihi etiam in illa terra viventium et laetantium omnis exultandi praecidatur occasio. Tu siquidem*
 30 *es gaudium meum, spes mea, refugium meum. »Anima mea sicut terra sine aqua tibi«. Unde et »expandi ad te manus meas«, ut ariditatem eius exsultationis oleo perfundas et dulcedinis ingenitae rore riges. Si autem nec*
 33 *te fletus mei nec publica vota sollicitant: postposita regia dignitate, relictis insignibus, deponam fasces, diadema contemnam, purpuram byssumque calcabo et vadam ad te maerore confecta. Amplectar vestigia tua, pedes exoscula-*
 36 *bor, nec amovebit me, si veniet GIEZI, nisi cum desiderii mihi summa complebitur.*

12 gentium] Cf. 1 Tim. 2, 7. vas electionis] Cf. Act. 9, 15. 11-14 immolavit] Cf. Act. 21, 26. 15 fieret Cf. 1 Cor. 9, 22. 14-15 circumcidit] Cf. Act. 16, 3. 19-20 suis] Cf. Rom. 9, 3. 22 visita plebem tuam] Cf. Luc. 1, 68; 7, 16. 28-29 in illa terra viv.] Cf. Ps. 26, 13; 141, 6. 30 gaudium meum] Phil. 4, 1. spes mea] Cf. Ps. 141, 6. refugium meum] Cf. Ps. 30, 4. 30-31 tibi] Ps. 142, 6. 31 meas] Ps. 87, 10. 32 exultat. oleo] Ps. 44, 8. 35 maerore confecta] Cf. Thren. 1, 13. 35-36 GIEZI] Cf. 4 Reg. 4, 27.

13 non om. PF hiis V 14 non om. LPEF; V ponit non ante circumcidit
 28 improbe loquar om. M mihi om. M 30-32 Anima - riges om. M
 33 fletus] flectus P 34-35 deponam - confecta] veniam ad te M 35 tua om. M
 36 si] etiam si M mihi] mei M

»Pax dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat« cor tuum et intelligentiam tuam, et faciat misericordiae visceribus abundare. 39

Додаток 8

Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia*
/ Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit
Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et
filios: Edimburgi. MDCCCCLI. pp. 248-249

Et non audeo – quoniam non debeo – tacere vobis quia non solum 21
requirit deus a vobis quod debet illi regia potestas, sed quidquid pertinet
ad primatis Angliae ministerium. Quod onus nimis est vobis importabile. Nec
vobis debet displicere quod dicam. Nulli homini magis expedit quam regi se 24
subdere legi dei, et nullus periculosius se subtrahit a lege eius. Dicit enim
sacra scriptura, non ego: »Potentes potenter tormenta patientur«; et: »for-
tioribus fortior instat cruciatus«; quod deus a vobis avertat! 27

In responso vestro, quod mihi iam bis fecistis, nihil intelligo nisi quan-
dam – si audeo dicere – quae nec animae vestrae nec ecclesiae dei expedit
dilationem. Si ergo ad haec respondere vestrae voluntatis certitudinem diu- 30
tius differtis: ego, quia causa non est mea, sed dei mihi ab ipso commen-
data, timeo diu differre clamorem ad deum facere. Quapropter precor, obsecro,
ne me cogatis dolentem et invitum clamare: »Exsurge, deus, iudica causam 33
tuam«.

Omnipotens deus cito convertat cor vestrum ad voluntatem suam, ut
post hanc vitam introducat vos in gloriam suam. 36

320.

A MATHILDE regina Anglorum.

Exponit quam laetitiam eius litterae sibi fecerint. – Miratur solummodo de eo
quod de nepote suo inseruerit. – Regem in eum benevolum esse affirmat et etiam
in futuro de redditibus quae postulaverit permissurum esse. – Rogat, ne rancorem
adversus regem habeat et ut pro eo, se et prole oret.

*Pie colendo patri et digne reverendo domino suo, ANSELMO archi-
episcopo: MATHILDIS, dei gratia regina Anglorum, minima sanctitatis eius
ancilla, perpetuam in Christo salutem.* 3

26 patientur] Sap. 6, 7. 26-27 cruciatus] Ibidem, 9 (Vulg.: cruciatio). 28
iam bis] Epistolae prioris, quae non est conservata, in Ep. 316 et in *Hist. Nov.*
(159; 447) mentio fit. 32 facere] Cf. Ep. 316. 33-34 tuam] Ps. 73, 22.
Ad Ep. 320: Scripta eodem fere tempore quo Ep. praecedens.

21 vobis tacere S quia] quoniam S 26 tormenta P 26-27 tormenta etc.] t.
p. et fortioribus f. i. c. M 33-34 causam tuam] c. t. M 35-36 Omnipotens -
gloriam suam om. M 36 gloriam suam] Amen add. FS **Ep. 320 (prius
III, 96) coll. cum LPEVFM** 1-3 et digne - salutem] domno .A. archiepiscopo
(archiep. om. M) .M. anglorum regina FM in Christo salutem add. F

Indesinenti vestrae bonitati, quae, mei non immemor, litteris praesentis absentis vestri praesentiam exhibere dignata est, gratias innumeras refero.
 6 *Tristitiae quippe nebulis quibus obvolvebar expulsis, verborum vestrorum me rivulus, tamquam novae lucis radius, perlustravit. Cartulam quidem a vobis missam loco patris amplector, sinu foveo, cordi quoad possum propius admo-*
 9 *veo, verba de dulci bonitatis vestrae fonte manantia ore relego, mentr retracto, corde recogito, recogitata in ipso cordis arcano repono.*

Ubi digne laudatis omnibus hoc solum miror, quod de nepote vestro
 12 *excellencia vestrae discretionis inseruit. Non enim mihi iudico quicquam facere aliter vestris, aliter meis; aliter scilicet meis quam meis. Vestri quippe genere sunt mei adoptione et dilectione.*

15 *Vestrae vero scripturae consolatio patientiam mihi corroborat, spem facit et servat, quae relevat me cadentem, sustinet labentem, laetificat dolentem, mitigat irascentem pacatque flentem. Ea namque mihi frequenter secre-*
 18 *toque consulens spondet reditum filiae patris, ancillae domini, ovi pastoris. Spondet autem itidem confidentia quam in orationibus bonorum hominum habeo, et benevolentia quam ex corde domini mei sollerter investigans per-*
 21 *pendo. Est enim illi erga vos animus compositior quam plerique homines aestiment, qui deo annuente et me qua potero suggerente vobis fiet commo-*
 24 *dior atque concordios. Quod vero vobis in praesenti de redditibus vestris fieri permittit, idem et melius ampliusque in futurum, cum ex re et tempore postu-*
laveritis, fieri permittet. Ubi quamvis amplius quam aequum iudicem sibi teneat: oro tamen vestrae pietatis affluentiam, ut excluso amaritudinis huma-
 27 *nae rancore, qui vobis inesse non assolet, dilectionis vestrae dulcedinem ab illo non avertatis; immo vero apud deum pro ipso et me et communi sobole et regni nostri statu pium vos intercessorem exhibeatis. Valeat vestra sem-*
 30 *per sanctitas.*

4 *Indesinenter FM*   4-5 *praesentatis absentis om. M*   5 *innumeras om. M*
 6-10 *Tristitiae - repono om. M*   6 *quibus nebulis quippe E (in L prius sic)*
 11 *Ubi - omnibus] In quibus litteris M*   12 *vestrae discretionis] vestra M*   12-
 13 *Non enim - quam meis] Non enim quicquam aliter facio vestris quam meis M*
 15-20 *Vestrae vero - habeo et] Citum autem adventum vestrum spondet M*   17
 mihi namque *V*   20 *mei] regis add. M*   sollerter investigans *om. M*   21
 erga] circa *M*   homines *om. M*   22 *aestiment] arbitrantur M*   22-26 *qui -*
 teneat *om. M*   25 *decere post iudicem inserit F*   26 *tamen] autem M*   26-
 27 *humanae om. M*   27 *qui vobis inesse non assolet om. M*   28 *immo vero]*
 sed *M*   29 *regni nostri statu] regno M*   29-30 *Valeat v. s. sanctitas om. M*

Додаток 9

Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia*
/ Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit
Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et
filios: Edimburgi. MDCCCCLI. pp. 326-327

326

EPISTOLA 383-384

383.

Ad WIDONEM monachum.

*Gratulatur quod tranquillus vivat inter monachos; ne ad saeculum inclinari
animum patiatur, hortatur.*

ANSELMUS archiepiscopus: dilecto filio suo WIDONI salutem et benedictionem dei.

Audio quod in pace et tranquillitate conversaris in claustro et sollicitus es circa servitium dei et salutem animae tuae, et inde gaudeo valde. Moneo itaque te, carissime, licet opus non sit, quatenus mundum et ea quae mundi sunt ab animo tuo procul abicias, nec te ad amorem eius ullatenus flectas. Deum ama eique sollicite servi, quia per gratiam eius numquam tantam opportunitatem habuisti, sicut modo habes ei serviendi. Petis absolutionem meam, quam ego tibi mitto. 9

384.

A MATHILDE regina Anglorum.

Laudibus elatis ANSELMII epistolis eidem significat se AEDULFO, monacho Wintoniensi, abbatiam Malmesberiae - salvis archiepiscopi iuribus - commisisse. - Cupit, ut archiepiscopus cito redeat.

Domino suo et patri reverendo pariter et colendo ANSELMO, Cantuariensi archiepiscopo: MATHILDIS regina, devota sanctitatis eius ancilla, cum Christo suo salutem. 3

Ad Ep. 383: 5-6 mundi sunt] Cf. 1 Ioh. 2, 15.
1105-1106 (ante reditum ANSELMII in Angliam).

Ad Ep. 384: Scripta a.

Ep. 383 (prius IV, 72) coll. cum LPEFM 1 dilecto om. M WID.]
.W. FM 1-2 et bened. dei om. M 6 mundi] in mundo M 8-9 Petis
- mitto om. M 9 tibi mitto] mitto vobis LPE Ep. 384 (prius III, 119)
coll. cum LPEVFM 1 reverendo - colendo om. FM ANS.] .A. FM
2 MATH.] .M. FM devota - ancilla om. F 2-16 devota - adiudicat
om. M 3 cum Christo suo] in Christo F

Quotiens epistolari beneficio vestrae mihi sanctitatis municipium im-
 pertitis, totiens innovatae laetitiae luce nebulosam animae meae caliginem
 6 serenatis. Est etenim vestri quaedam et absentis qualiscumque revisio et
 cartulae contrectatus et litterae periucunda saepiusque recitata relectio.
 Quid namque vestris, domine, scriptis aut stilo ornatius aut sensu refertius?
 9 Non his desunt Frontonica gravitas, CICERONIS fluvii aut Quintilliani
 acumina. In his sane doctrina quidem redundat PAULI, diligentia IERO-
 NIMI, elucubratio GREGORII, explanatio AUGUSTINI. Et quod his
 12 maius est: hinc dulcor evangelici stillat eloquii. Hac igitur mihi gratia
 diffusa a labiis vestris »cor meum et caro mea exultaverunt« in affectum
 vestrae dilectionis in effectumque paternae vestrae monitionis. Frequentissimo
 15 quippe recursu exhortationis vestrae benignissimaeque obsecrationis memoria
 cordis mei ianuam reverberat obsecutionisque oboedientiae adiudicat.

Vestrae igitur sanctitatis favore freta domno AEDULFO, Winto-
 18 niensi monacho olimque sacristae, vobis credo noto, abbatiam Malmesberiae
 in iis quae mei iuris erant commisi, vestrae quidem donationi et dispositioni
 quaecumque illius sunt ex integro reservatis, ut scilicet tam virgae quam
 21 curae pastoralis commissio vestrae discretionis contradatur arbitrio. Ei autem
 vestrae bonae voluntatis gratiae, quae erga me non tepescit, dignum munus
 recompenset numen gratiae caelestis. De cetero vestram Christus dignitatem
 24 salvificet, quique vos in terra beatificat, de vestro me reditu cito laetificet.
 Amen.

9-10 acumina] Cf. HIERONYMUS, Ep. 125, n. 12 (CSEL t. LVI, p. 131; PL 22, 1079): ... ut post Quintiliani acumina Ciceronisque fluvios gravitatemque Frontonis et lenitatem Plinii alphabetum discerem... 12-13 vestris] Cf. Ps. 44, 3. 13 exultaverunt] Cf. Ps. 83, 3. 17 AEDULFO] Eius Praedecessor obiit a. 1105. AEDULFUS per annos duodecim abbas Malmesberiensis fuit (cf. DUGDALE, *Angl. Monast.* t. I, p. 255).

4-16 Quotiens - adiudicat om. F 7 conrectatus LE conrectamus P 9 fluvii] sic correxi (cf. HIERONYMUM supra citat.); fulvii mss. 10-11 ieromini P 17 igitur om. FM edulfo VM .E. F 18 olimque sacristae om. M 19 in his M in hiis V quae] q (rasura) P 20 reservatis] servatis M 21-23 Ei autem - De cetero om. F 21-25 Ei autem - Amen om. M 22 bonae vestrae P 24 quique - laetificet om. F

Δοδαμοκ 10

Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia*
/ Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit
Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et
filios: Edimburgi. MDCCCCLI. p. 339

EPISTOLA 394-395

339

*feci, ut opinor, secundum quod facere debui. Nec tibi sit incognitum brevi
intervallo temporis me transfretaturum. Et ex quo tecum locutus fuero, si
6 qua commisi in his: omnipotentis dei et tuo consilio corrigam.*

Teste WALDRICO cancellario apud Merlebergam.

395.

A MATHILDE regina Anglorum.

ANSELMUM certiozem facit se hoc ardentius desiderare eius in Angliam
reditum, quo hic maturior a multis dicatur instare.

*Dilectissimo domino suo et patri ANSELMO, Cantuariensi archiepi-
scopo; MATHILDIS, Anglorum regina, salutem continuam cum dilectione
3 et servitium fidele.*

*Non ignoret, carissime pater, vestrae sanctitatis consolatrix dilectio
animam meam vestra tam longa, tam taediosa absentia graviter fore tur-
6 batam. Vestri etenim reditus optati terminus, quanto celerior et propinquior
a pluribus mihi promittitur, tanto magis a me, vestra frui optante prae-
sentia et locutione, desideratur. Nullo itaque, reverentissime domine, per-
9 fecto gaudio anima mea laetificabitur, nulla vera dilectione exhilarabitur,
quo usque vestram, quam totis mentis meae viribus desidero, praesentiam
revidere gaudenter valeam. Vestrae siquidem benignitatis mellifluam exoro
12 dulcedinem, ut interim me absentem vestrae amoenitate correptionis et litte-
rarum vestrarum dulcedine consolari et laetificare dignemini.*

*Omnipotens et pius dominus vos ubique conservet, et de reditu vestro
15 me ad praesens laetificet. Amen.*

Ad Ep. 395: Scripta eodem fere tempore quo Ep. praecedens.

4 tibi] vobis LE   5 tecum] vobiscum LE   6 tuo] vestro LE   7 Wal-
derico LE   Ep. 395 (prius IV, 74) coll. cum LPE   1 ANS.] .A. P
2 MATH.] .M. P

Δογμακ 11

Sancti Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi *Opera Omnia*
/ Volumen quintum. Ad fidem codicum recensuit
Franciscus Salesius Schmitt. Apud Thomam Nelson et
filios: Edimburgi. MDCCCCLI. p. 344

344

EPISTOLA 399-400

*Sciat vestra benigna paternitas, quia doleo et nimium intra me con-
tristor prae dolore corporis vestri et infirmitate. Et scitote nisi quia vos
opperiebar, iam fuissem in Normannia. Gauderem enim, si prius vos rece-
pissem, quam a regione mea recessissem. Nunc autem precor vos, sicut 6
patrem filius, ut paulisper plus indulgeatis naturae corporeae vestrae, et ne
ita affligatis corpus vestrum. Volo autem et praecipio, ut ubique per omnes
possessiones meas Normanniae imperetis sicut per vestras dominicas, et 9
gaudebit cor meum, si hoc ipsum feceritis. Nunc vero opperimini me in
Normannia. Ego enim noviter transibo.*

Teste WALDERICO apud Windeles Horas.

12

400.

A MATHILDE regina Anglorum.

Ipsa quoque maeret de aegritudine ANSELMI, ipsumque precatur, ut se de
valetudine sua certiore faciat.

*Domino suo et patri carissimo, ANSELMO archiepiscopo: MATHIL-
DIS, Anglorum regina, salutis bonae valitudinem.*

*Exultationis opinatae iucunditas vestrae mihi nuper spondens sancti-
tatis adventum: quanto mihi gaudii solatiique plus collatura fuit, tanto
maius aegra praepediente valetudine desolati maeroris incommodum contulit.
Praecognitum igitur mihi vestrae paternitatis affectum miserabili lacrima-
tione exoratum venio, ut, si cura mei apud vos penitus non evuluit, anxie-
tatem sollicitudinis meae de vestra valetudine quolibet internuntio quantocius
securam reddatis. Aut enim indilate de vestra eadem quidem et mea salute 9
gaudebo, aut – quod dei avertat miseratio! – communis casus allisionem
indifferenter subibo. Convalere vos faciat piissima dei omnipotentia. Amen.*

Ad Ep. 400: Scripta eodem fere tempore quo Ep. praecedens.

Ep. 400 (prius IV, 76) coll. cum LPE 1-2 MATH.] .M. P 8 inter-
nuntio] inter (*finis lineae*) P

323.

MATHILDIS reginae Anglorum ad PASCHALEM papam.

Gratias actis de mandatis sibi regique per legatos et litteras, exponit quanto-
pere populo Anglorum ANSELMUS desit, et rogat eum, ut istum infra terminum
a rege postulatum redire faciat.

*Summo pontifici et universali papae PASCHALI: MATHILDIS, dei
gratia Anglorum regina, ita dignitatis apostolicae iura dispensare tempora-
³ liter, ut cum iustitiae manipulis in perpetuae pacis gaudiis apostolico senatui
mereatur ascribi perenniter.*

*Sanctitatis vestrae sublimitati, o vir apostolice, gratias et laudes quan-
⁶ tas possum refero super iis, quae paterna vestra caritas tam pio commo-
nitorio domino meo regi mihiq[ue] dignata est iam frequenter et vivis lega-
torum mandare vocibus et propriis destinare scriptis. Sanctissimae Romanae
⁹ sedis apostolicae frequentare limina, sanctique patris mei papae apostolici
complexi vestigia, qua licet et possum toto quidem corde, tota anima, tota
mente: paternis advoluta genibus, importuna opportunaque petitione orans
¹² instare nec desino nec desistam, donec exaudiri a vobis sentiam aut submis-
sam humilitatem aut potius perseverantem meae pulsationis importunitatem.*

*Non autem super hac mea temeritate, qua sic loqui praesumo, vestra
¹⁵ succenseat excellentia, non cleri populive Romani senatus miretur prudentia.
Erat enim, erat, inquam, nobis Anglorumque populo, tunc quidem felicibus,
sub apostolica vestra dignitate sancti spiritus alumnus, ANSELMUS archi-
¹⁸ episcopus, noster vere praedictique populi consulator prudentissimus atque piis-
simus pater. Qui quod de opulentissimis domini sui thesauris, quorum illum
clavigerum noveramus, abundanter sumebat, id nobis abundantius erogabat,
²¹ praesertim cum idem fidelis domini minister prudensque dispensator eroganda*

Ad Ep. 323: Missa esse videtur cum legatis anni 1104 (cf. *Hist. Nov.* 162; 450).
10-11 mente] Cf. Matth. 22, 37. 11 opportunaque] Cf. 2 Tim. 4, 2. 13
importunitatem] Cf. Luc. 11, 8. 21 fidelis d. minister] Cf. Eph. 6, 21. pru-
densque dispensator] Cf. Luc. 12, 42.

Ep. 323 III, (prius 99) coll. cum LPEV 6 super hiis V 9 apostolici]
apostolicae L (i superscript.) E 10 toto (!) mente P 12 instrare P 15
succendat P

quaeque et sapientiae salsura plurima saporaret, et eloquentiae dulcore molliret, et mirabili quodam loquendi lepore condiret. Fiebat vero sic, ut nec deforet teneris agnellis domini lactis copia plurima, nec pascuorum ovibus²⁴ ubertas uberrima, nec pastoribus alimentorum satietas opulentissima.

Cum haec igitur secus cesserint omnia, reliquum aliud nihil est, nisi gemitu plurimo clamitet quaeritans alimentum pastor, pascuum pecus, ubera²⁷ fetus. Ubi dum maioris absentia pastoris, praesertim ANSELMI, praedictis singulis fraudentur singula, seu vero potius omnibus omnia: in tanti luctus lugubrio, in tanti doloris opprobrio, in tantae deformitatis regni nostri³⁰ tanti damni ludibrio: non restat attonitae mihi, nisi stupore sublato confugere ad beatum PETRUM apostolum eiusque vicarium, virum apostolicum. Confugio itaque ad vestram, domine, benignitatem, ne nos Anglorumque³³ regni populus tanto defectu, tanto lapsu labamur. »Quae « enim » utilitas in sanguine « nostro, » dum « » in corruptionem « descendimus ?

Boni igitur consulat, quantum ad nos attinet, vestra paternitas, et infra³⁶ terminum, de quo vestram bonitatem dominus meus rex requirit, ita paterna viscera super nos aperire dignamini, ut et de reditu carissimi patris nostri ANSELMI archiepiscopi gaudeamus, et debitam subiectionem sanctae sedi³⁹ apostolicae illibatam servemus.

Ego autem saluberrimis dilectissimisque vestris edocta monitis, quantum muliebris suppetet viribus, adhibitis etiam mihi proborum virorum auxiliis,⁴² toto posse nitar, ut quod vestra monuit sublimitas, mea quoad poterit expleat humilitas. Valeat feliciter vestra paternitas.

34-35 descendimus] Cf. Ps. 29, 10.

27 pastor] pator V

38 dignemini EV

42 mulieribus E